

ANTON LESKOVEC

SOVODENJ

Drama v treh dejanjih

O s e b e :

Gospod inšpektor (55 let)
Sebastijan Polajnar (48 let)
Klemen Dermota, ravnatelj gledališča (45 let)
Gregor Samotež, pisatelj (30 let)
Matija Černigoj, slikar (35 let)
Kozma, sluga (55 let)
Helena, igralka (25 let)
Roza Oblat (43 let)
Martin Sever, kritik (28 let)
Filip Molan, pisatelj
Peter Benko, pisatelj
Dora, baletka (20 let)
Minka, model (22 let)
Policijski uradnik

Čas: Sedanjost

Kraj: Večje mesto

PRVO DEJANJE

Černigojev atelje. V ozadju vrata. Na poševni steni levo široko okno, pred njim stojalo z zagrnjeno sliko. Malo bolj v ozadju naslanjač. Ob vratih na desno železna peč, ob desni steni divan s stoli. Po stenah v ozadju skice in slike. V kotu desno španska stena. Sredi popoldneva.

ČERNIGOJ (*slika portret Helene*): Izraz na ustih, to je eno milostljiva. Drugo so pa oči. Zdi se mi, da še dolgo ne bova pri koncu, ako ne najdem onih pravih vaših oči.

HELENA (*v naslanjaču*): Zapovedujte, gospod Černigoj. Igralka sem in moram gledati tako ali tako.

ČERNIGOJ: To bi bila le maska, jaz bi pa rad resnico.

HELENA: Moj bog, ali ni resnice v mojih očeh?

ČERNIGOJ: Je, milostljiva. Ampak le takrat, kadar živite samo zase. Na odru na primer je ni, tu pred menoj zopet ne. Zavedate se namreč, da vas slikam, zato mi skušate ugoditi, pomagati mi hočete — in meni je žal, da vam tega ne morem zabraniti. — Tako! Vohuniti bo pač treba za pravim pogledom.

HELENA: Dovoljeno vam je. Do tedaj pustite oči. Slikajte drugo. — Če vam vsaka slika toliko nagaja kot moja, je vaš zaslužek majhen, gospod mojster.

ČERNIGOJ: Upoštevajte, prosim, da je Helena v celi deželi le ena.

HELENA: Zakaj me ne imenujete s priimkom?

ČERNIGOJ: Ne vem ga, milostljiva. Dejstvo pa je, da je znana in slavna le Helena, priimek, no recimo: naj bo le spremstvo.

HELENA: Pokloni so dolgočasna osvežila; naj bo — v vaše opravičilo. In, ste slikali že dosti lepih žensk?

ČERNIGOJ: Kako to mislite, milostljiva? Lepih obrazov?

HELENA: No, da, obrazov, postav; lepih žensk sploh?

ČERNIGOJ: Najlepše obraze sem slikal v Firenci, lepe postave pa tudi v domačiji.

HELENA: Res? Ali ne smem zvedeti...

ČERNIGOJ: Poklicna tajnost, milostljiva.

HELENA: Niste me razumeli. Vedela bi rada, kaj sodite o meni.

ČERNIGOJ: O vašem obrazu? Sfinga mi je, dokler oči ne rešijo uganke.

HELENA: Drugega nimate pripomniti?

ČERNIGOJ: O da: Še to vam razodenem, da bodo vsi tile obrazi po stenah pozeleneli o zavisti, če vaša slika kmalu ne izgine iz ateljeja. To je banalen poklon — ali zaenkrat ne razpolagam z drugim.

HELENA: Obraz vam je tedaj pogodu, čeprav ni florentinski. Radovedna sem res na ta slovita lica. — Dala bi se vam slikati celo, ali zato je treba premisleka. Da — in dovoljenja!

ČERNIGOJ: Od koga?

HELENA: Od mene same! Jaz se namreč vedno težko odločim. To mi je v kvar pri mojem poklicu. Menda že veste, da sem sama na svetu. Nimam svojih in za vse odgovarjam le sebi. Gotovo ste vse to že čuli.

ČERNIGOJ: Sem, milostljiva. Zdi se mi pa, da vam pomanjkanja vseh teh družinskih pritikin ni treba obžalovati. Da, umetnost zahteva celega človeka, sicer postane ljubosumna, neubogljiva, da, celo sovražna.

HELENA: Mogoče res, pri vas moških namreč in pri nekaterih vrstah umetnosti. Jaz bi včasih vendar potrebovala nasveta, odločne besede, vzpodbude. Ali verujete, da me je tukaj strah. Da, trepetam, na odru, v jezeru luči, pred tisoči oči me prime strah, da mi zašklepečejo zobje. Zakaj?

ČERNIGOJ: Vzemite si nekaj mesecev dopusta.

HELENA: Tega imam dovolj poleti.

ČERNIGOJ: Ne vem, če ga izrabljate tako, da je v prid zdravju.

HELENA: To je res. Ta letovišča, te družbe, prireditve; prav imate. Potrebovala bi počitka! — Kam sva zašla! Hotela sem vendar nekaj drugega zvedeti od vas. Že vem: Ako bi se dala slikati celo, kak kostum naj izberem. Zame je to važno. Živim le na odru, tam pa vedno v drugi noši. Izbira je težka.

ČERNIGOJ: Res. Za kiparja je rešitev lažja.

HELENA: Zakaj?

ČERNIGOJ: Ker ni tako navezan na barvo in pa — ker bi beli marmor bil edini vreden, da vas ohrani za vedno.

HELENA: Čenče. (*Glede na nedogotovljeni ženski akt na steni.*) Umetnik ste; vaša fantazija pozna lepša telesa, nego eksistirajo. Onale slika na primer.

ČERNIGOJ: Je slikana po modelu, milostljiva. Je ena od onih postav, ki so vzbrstele na domači grudi. Lepa je in vesel sem je.

HELNA (*gleda sliko, potem odločno*): Tudi jaz se vam dam slikati kakor ona tam. Pod nekimi pogoji seveda.

ČERNIGOJ: Na razpolago sem, milostljiva.

HELENA: Mislite, da je ona dosti lepša od mene?

ČERNIGOJ: Potrudil se bom s sliko dokazati, da ni. Če mi bo uspelo, ne vem.

HELENA: Hvala vam, gospod mojster. Prosim pa, da o prejšnjem ne omenjate nikjer, posebno gospodu Dermoti ne. Dobro. — Danes delava že dolgo, s pavzo sicer...

ČERNIGOJ: Oprostite, nisem vedel. Postal sem nervozen, da, nervozen; pa bi vseeno rad dokončal. Ob vaših zadnjih besedah ste se izdali, oči ste izdali in to me je vznemirilo. Hitim, milostljiva, vidite. Škoda bi bilo, če bi izginili ti sijaji v meni.

HELENA (*smeje se*): A, vidite. — Ne bojte se, čakati moram. Ali ne slišite, kako lije?

ČERNIGOJ: Res, sedaj slišim. Ravno prav. Četrť ure vam bo odjedel dež, zato pa — zato je pa slika oživela! — Sramota, da se ne morem pomiriti.

HELENA: Pa mi povejte, kaj ste odkrili na meni ravnokar.

ČERNIGOJ: Ženo, ki se zaveda sebe in svoje moči. Da, to sem čakal, da postanete vsaj za trenutek to, kar ste.

HELENA: In umetnico zametujete?

ČERNIGOJ: Občudoval sem jo sinoči v premieri. Sedaj je v megli. Sedaj gorijo le žive oči. Ako vam ni neugodno (*odloži čopič*), prižgal bi rad...

HELENA: Prosim.

ČERNIGOJ: Kadar hitro delam, se pomirjujem s tobakom. (*Prižge pipico in dela naprej*.) Razdivjane živce je treba povezati, drugače gredo dalje, kakor velewa roka. Da, sinoči ste zaslužnili celo mesto, milostljiva.

HELENA (*zamišljena*): Ne verjamem. Poznam jih, ki so me tudi sinoči prezirali. In ti so merodajni — ne oni, ki so omamljeni od stvari, kot je bila podana, pozabili na to, kako bi se morala podati. Prednosti moje zunanosti — saj so nekatere? — mi dostikrat pomagajo k efektu; to pa je znano nekaterim — in teh se bojim.

ČERNIGOJ: Kdo so ti nekateri?

HELENA: To za vas ni važno, nego le zame. S prejšnjimi besedami sem vam hotela le skaliti vaše lepo mnenje o moji gladki sreči. (*Trkanje*.) Kdo je to? Ali pričakujete obisk?

ČERNIGOJ (*stopi k vratom*): Ne še, milostljiva. (*Odpre vrata in Kozma vstopi*.)

HELENA: To je pa naš cerberus! Kaj je novega, dragi Kozma?

KOZMA: Gospod ravnatelj sporoča, da pride z vozom ob štirih. Jaz da naj počakam tu.

HELENA: Vidite, gospod mojster: Nikdar brez nadzora! — Je že prav, Kozma. Saj lahko sede, kajne, gospod Černigoj?

ČERNIGOJ: Prosim, semle. Da vam ne bo dolgčas, pa glejte po stenah. (*Nazaj k sliki*.)

KOZMA (*se reži*): Preklicano lepe kulise!

HELENA: Tudi človek z odra. — Sedaj je pol štirih proč. Kakor vidite, vam danes ne prizanašam.

ČERNIGOJ: Všeč mi je to. Do štirih bi ne vedel kaj početi.

HELENA: Ob štirih pa?

ČERNIGOJ: Pride neki prijatelj.

HELENA: Tukajšnji?

ČERNIGOJ: Da. Težko, da bi ga poznali, milostljiva. V sobi tiči večji del in v družbo ne zahaja. Pisatelj je — in čudak. Pa jako sposoben človek.

HELENA: Kdo je to?

ČERNIGOJ: Gregor Samotež.

HELENA: On? (*Pomolči.*) Poznam ga: po čudnem naključju.

ČERNIGOJ: Obiski so pri meni redna zadeva. Njegov obisk je pa izreden. Prisilil sem ga, da me obišče. Poznava se že dolgo in bojim se zanj. Hočem ga privaditi drugačnemu življenju, sicer mi strohni v svoji grobnici.

HELENA: Rada bi ga videla. Tri leta so že, odkar... odkar sva se spoznala. — Kozma, gospod ravnatelj pride sam pome?

KOZMA: Z vozom, milostljiva, s kočijo.

HELENA: Pojdite nazaj in mu povejte, naj pride ob pol petih.

KOZMA: Ne smem. Rekel mi je, da moram čakati in on je hud, če ne ubogam. On je moj gospodar.

HELENA: Da, da, on je gospodar. — Gospod Černigoj, nehajte prosim. Čutim, da postajam nervozna in to sliki ne more koristiti. Dajte mi rajši cigareto.

ČERNIGOJ (*odloži čopič*): Kakor je drago, milostljiva. (*Ponudi cigareto.*) Samo moment me boste oprostili, nimam namreč umivalnika tu. (*Zagrne sliko.*) Zanesem se, da slike ne boste odgrnili. (*Odide.*)

HELENA (*vstane*): Gospod ravnatelj je v pisarni?

KOZMA: Da, v pisarni. Slabe volje.

HELENA: Kdo je bil še tam?

KOZMA: Neki tujec, slabo oblečen.

HELENA: Kaj sta govorila?

KOZMA: Ne vem. Bila sta v ravnateljevi sobi. Dolgo sta bila notri. Ko pa je tujec odšel, je postal gospod ravnatelj slabe volje. Tako me je tudi poslal sem.

ČERNIGOJ (*vstopi*): Tako, milostljiva. Ali smem prositi k divanu?

HELENA (*sede na divan desno*): Vaše življenje je lepše od mojega, gospod slikar. Delate sami in zato delate dobro. Nihče vas ne moti. Mene moti cela publika in režiser in igralci in vse. — Vaš atelje je priča tudi kakih romančkov.

ČERNIGOJ: Ti niso izključeni.

HELENA: Posameznosti so seveda tajne.

ČERNIGOJ: Do groba, milostljiva.

HELENA: Izkušen človek ste.

ČERNIGOJ: Izkušnje starajo, milostljiva.

HELENA: Vas ne. Še nekaj: Kdo vam je prvi predlagal, da me portretirate?

ČERNIGOJ: Prvi sem predlagal jaz gospodu Dermoti. Da. Ker sem hotel preizkusiti svoje sile. Do sedaj sem zadovoljen. Tudi hvaležen sem vam, milostljiva.

HELENA: Počakajte s hvaležnostjo. Kajti, če dobim dovoljenje, vas čaka nova naloga.

ČERNIGOJ: Te se ne bojim. Lepa linija je moja prijateljica.

HELENA: Kozma, če vas vpraša gospod ravnatelj, kaj smo govorili, mu odgovorite: O lepi liniji.

KOZMA: O lepi liniji.

HELENA: Kajti onole telo je res lepo. (*Kaže na ženski akt.*) Tekme vredno. Ali je gospod Samotež že videl to sliko.

ČERNIGOJ: Še ne, milostljiva. Zakaj prav on?

HELENA: Zato, ker — je merodajen.

(*Naglo se odpro vrata in vstopi Martin Sever s časopisom v roki.*)

SEVER (*vpije že med durmi*): Senzacija, gospod Matija. (*Ugleda Heleno in skrije časnik v žep.*) Pardon, milostljiva. (*Poljubi Heleni roko.*) Oprostite, da sem vdrl med obiskom.

HELENA: Senzacije vam odpuščajo trkanje, gospod kritik. Tem se mudi.

ČERNIGOJ: On ne trka nikdar, ker lovi senzacije. Za mojimi durmi jih ni, zato mu ne zamerim. Torej senzacija, Martine!

SEVER: Milostljivo bi...

HELENA: Tudi zanimalo!

SEVER: Namreč — ni mi ljubo, da sem jaz prvi, ki opozarja na nevséčno senzacijo.

HELENA: Oho! Potem pa brez odlašanja!

SEVER: Dovolite, da sedem in napravim mali uvod. (*Sede.*) Tale časopis — poznate ga, gotovo ni eden prvih — prinaša kritiko o vašem sinočnjem nastopu. Ugotavljam, da so drugi, boljši listi pisali že zjutraj drugačne ocene. Sedaj pa prosim (*ji da časopis*) — tukaj, da.

HELENA: Precej dolgo je. Ali senzacionalno, kakor pravite. (*Čita.*)

ČERNIGOJ: Mogoče luč...

HELENA (*čita*): Ne, ni treba.

SEVER: Glavno je na koncu. (*Molk.*)

HELENA (*je prečitala in s tresočo roko odložila časopis*): Tako torej sodi on! On! Kaj sem mu storila?

ČERNIGOJ: Dovolite, milostljiva. (*Vzame časopis in čita.*)

SEVER: Vi ga poznate?

HELENA: Kako ne? Odkrito se podpiše: Gre Sam. — Gospod Černigoj, to je eden tistih, ki so merodajni.

SEVER: Ne bo sile milostljiva. Merodajne so kritike v velikih dnevnikih in te so po vrsti enodušne v popolnem priznanju.

HELENA: Tako odkrita ni nobena, kot je ta. — Da sem šla dalje, kakor smem, mi očita. Herojinja drame je postala žrtev samoljubne nečimrnosti, vsiljiv čar telesne lepote je hote zasenčil vso notranjo trpkost dejanja, »umetnica« je ogoljufala pisatelja — in zato škodovala publiki. Zagrešila je neokusnost, če ne zločin. In vse to na odru prvega zavoda. — To pravi kritika. Kdo drugi upa s takimi besedami na dan? In mene je v tem momentu sram, ker se ne morem braniti. Ker vem, da bo vse verjelo le teje kritiki, da, še nocoj bom razvpita.

ČERNIGOJ (*odloži časopis*): Pomirite se, milostljiva. Ta kritika vam ne more škodovati.

HELENA: Le koristiti, seveda, če se poboljšam! — Zakaj je pisal tako?

ČERNIGOJ: On ni zloben, milostljiva. Med barbari je Grk. Mogoče ima s to kritiko posebne namene.

SEVER: Jasno, kot na dlani. Udariti je hotel upravo. Ampak zakaj, je manj jasno.

ČERNIGOJ: Ponavljam, milostljiva, da vam ni hotel škodovati. Poznam ga. Drugega ne vem.

SEVER (*vstane*): Zadnje čase je izredno čuden in pametna beseda z njim ni več mogoča. Ali stvar se bo razjasnila kmalu.

HELENA: Povejte, prosim, svoje mnenje do kraja.

ČERNIGOJ: Ali, milostljiva, on le ugiba.

SEVER: Da, ugibam. Mislim namreč, da je glavni udarec namenjen Dermoti.

HELENA: Kaj?

ČERNIGOJ: Sedaj pa res prosim, da končate. Spodaj sem čul ustaviti kočijo in če se ne motim, je gospod ravnatelj tu. (*Sever spravi časopis.*) Štiri je ura.

HELENA: On vas danes obišče. Hočem ga počakati.

ČERNIGOJ: Nikar, milostljiva. Takoj bi odšel, če bi vas našel tu. Hoče biti z menoj sam. (*Trkanje.*) Prosim!

(*Vstopi Dermota.*)

DERMOTA: Dober večer, gospoda.

ČERNIGOJ: Dokončali smo, gospod ravnatelj — jutri bo slika gotova.

DERMOTA: Prav. (*Heleni:*) Ako ste gotovi, milostljiva?

HELENA: Ne mudi se tako, gospod direktor. Vas nič ne zanimajo podrobnosti?

DERMOTA: Gospod Černigoj je gotovo napravil več, kakor pričakujemo.

ČERNIGOJ: Zadovoljen sem z uspehom.

SEVER: On je vedno zadovoljen. Srečen človek!

ČERNIGOJ: Nisem kritik, Matija, da bi bil črnogled.

HELENA: O, tak tudi gospod Sever ni.

DERMOTA: Kako to?

HELENA: On pač rajše hvali, vse po vrsti. Ni ga na svetu, ki bi ga zato mrzil.

ČERNIGOJ: In se ga bal.

DERMOTA: Brez kritike ni poglobitve. (*Prižge cigareto.*) In še eno rečem: Šele kritika nam vlije ljubezni do dela in borbenosti.

HELENA (*vstane*): Da, gospod direktor. Kritika nas najde vedno in nam sledi tudi v temi. — Sedaj sem pripravljena in lahko gremo.

DERMOTA: Gospod Černigoj, sliko pošljite, prosim, k meni. Takoj, ko bo gotova. Hvala vam za trud.

ČERNIGOJ (*se pokloni*): Ako bi bilo še česa potreba, sem vedno na razpolago.

HELENA (*mu poda roko*): Prav lepa hvala za zabavne urice.

ČERNIGOJ: In vam za potrpežljivost, milostljiva. (*Ji poljubi roko.*)

DERMOTA: Kozma, gremo.

KOZMA (*hiti odpirat vrata*): Prosim, gospod ravnatelj!

SEVER: Matija, prideš zvečer v kavarno?

ČERNIGOJ: Ne vem še.

(*Dermota, Helena, Kozma odidejo.*)

SEVER: Tedaj nasvidenje! — prislinil se jim bom — mogoče kaj ujamem.

ČERNIGOJ: Lovsko srečo!

(*Sever odide.*)

ČERNIGOJ (*stopi k sliki in jo odgrne. Gleda nekaj časa nanjo, potem se zasmije. V sobi postaja mračno, zato užge luč. Leže na divan. Prižge pipico.*)

(*Nalahno se odpro vrata in Minka, revno ali okusno oblečena, pokuka v sobo.*)

ČERNIGOJ (*leži mirno na divanu. Šele, ko Minka vstopi, pogleda*): A, ti si, Minček! (*Sede.*) Po kaj pa prihajaš?

MINKA: Uro imava danes, gospod Černigoj.

ČERNIGOJ: Saj res; vidiš, kako sem pozabljiv! Ampak danes nimava ure, ljubček. Ne, samo četrt urice.

MINKA: Potem pa moram hiteti. (*Hoče k španski steni.*)

ČERNIGOJ: Kar tule ostani. Ne bom slikal. Saj je že skoro gotova. Samo kramljala bova. Da. Sedi k meni, Minka. Ne boj se, ura bo plačana pravtako kakor druge. Ampak nekaj mi boš povedala.

MINKA (*sede*): Prosim, gospod Černigoj.

ČERNIGOJ: Ali si bila sinoči v gledališču. — Da. Ti je ugajalo? — Tudi. No, kaj ti je najbolj ugajalo?

MINKA: Ona velika dama, čeprav sem se je bala.

ČERNIGOJ: Bala?

MINKA: S svojo lepoto je storila veliko gorja. Vsaj v igri je tako izgledalo. In sama je tako nastopila, da je to zelo verjetno.

ČERNIGOJ: Jako zanimivo, mala moja. Vidim, da z dušo in razumom slediš dejanju. To je prav. Zato ti povem, da je bila ona velika dama pravkar na tem mestu in je opazovala tvojo lepoto. Da, onole telo je občudovala.

MINKA: Sram me je, gospod Černigoj.

ČERNIGOJ: Zakaj, Minka?

MINKA: Ker se je gotovo norčevala iz mene in ker me tako — prezira.

ČERNIGOJ: Narobe. Toda to je postransko. Ti menda one dame nimaš rada.

MINKA: Bojim se je; zdi se mi, da ve, da je preveč lepa.

ČERNIGOJ: Ne boj se je; Tudi ona je le ženska. — Kaj pa doma? Ali je materi že bolje?

MINKA: Nekaj bolje, gospod Černigoj. Žal mi je, da jim moram na tak način pomagati. Toda šivanje samo mi nese premalo. Povejte mi po pravici, gospod Černigoj, če ste se zelo začudili, ko sem prvič prišla k vam.

ČERNIGOJ: Dete neumno! Kaj se bom čudil, ko sem te pa sam pregovoril k temu. Takoj, ko sem te prvič videl pri kopanju. In — ali si mar prišla zelo nerada?

MINKA: Dolgo, dolgo sem premišljevala — ali ni mi dalo miru, kajti mikala me je vaša pohvala moje, kakor ste rekli, lepote. Saj veste, ženska sem in vse smo enake. Tudi zaslužiti se da nekaj in pa...

ČERNIGOJ: In pa kaj še?

MINKA: Zaupala sem vam, ker imate poštene oči.

ČERNIGOJ: Hvala lepa za lepo besedo. Nič se ne boj, Minka. Samo ti in jaz veva, da te slikam; tudi glavico, obraz bi bil rad prilepil na platno, toda obziren sem in sem jo zakril z roko. Tako! (*Vstane.*) Tule za današnjo uro. (*Ji da denarja.*) Pozdravi mamico. Še bi kramljaj s teboj, ali pričakujem nekoga.

MINKA: Hvala, gospod Černigoj. Jutri naj pridem?

ČERNIGOJ: Ne; pojutrišnjem. (*Trkanje.*) Naprej!

(*Vstopi Gregor Samotež.*)

ČERNIGOJ: Pozdravljen, sinko izgubljeni. — Torej, na svidenje, Minka.

MINKA: Zbogom, gospod Černigoj. (*Se pokloni obema in odide.*)

SAMOTEŽ: Kdo je ta mala?

ČERNIGOJ: Model.

SAMOTEŽ: In nič drugega?

ČERNIGOJ: No, uboga deklica, šivilja, ki služi tudi na ta način pri-boljškov.

SAMOTEŽ: Videti je nepokvarjena, zato je tudi lepa.

ČERNIGOJ: Oboje. — Sedaj pa najine stvari. Boš sedel? Tu. Dobro.

SAMOTEŽ: Povem ti, da nerad obiskujem; prosim te, da kratko poveš, po kaj sem prišel.

ČERNIGOJ: Oduren hočeš biti; na videz. Poznam te predobro. Ali ustrežam ti vseeno. Povej mi, od česa živiš?

SAMOTEŽ: Ali mora biti? Torej: Ponajveč od kruha in krompirja. In še od vode. Ta hrana mi zadostuje, kakor vidiš; vino pijem poredko, ker ga ne prenesem. Verjameš?

ČERNIGOJ: Kar naravnost mi povej, Groga: Ti si v pomanjkanju. Nekdaj nisi bil.

SAMOTEŽ: Pomanjkanje ni balast.

ČERNIGOJ: Je, Gregor, za duh in telo.

SAMOTEŽ: Kam meriš? — Daj mi nekaj tisočakov — in že jutri bom drugi.

ČERNIGOJ: Dam ti jih, če hočeš, čez nekaj dni. Danes jih nimam. Ako bi ti s tem res pomagal?

SAMOTEŽ (*se strese*): Ah, kaj! Govoril sem v šali. Veš kaj: Zadnje dni sem veliko delal.

ČERNIGOJ: No, hvala bogu!

SAMOTEŽ: Nisem tjavdan. Ne delam brezmiselno. Boli me glava.

ČERNIGOJ: Bo roman, drama?

SAMOTEŽ (*se skloni k njemu*): Zamislil sem dramo. Potegnil sem vanjo sebe, da, sebe, in nekaj drugih, ki imajo opraviti z menoj. Zamislil sem dramo. In veš, kaj je treba sedaj?

ČERNIGOJ: Vzeti pero in hitro pisati.

SAMOTEŽ: Banalnost! Izpeljati jo je treba, dramico!

ČERNIGOJ: Ne razumem te.

SAMOTEŽ (*vstane in hodi po sobi*): Radoveden sem, kaj praviš na tole. Povej mi: Ali je dana človeku oblast, da po svoji volji razpolaga s seboj in z bližnjim?

ČERNIGOJ: Ta oblast je vendar pozitivno začrtana v etiki in pravu.

SAMOTEŽ: In onstran črte?

ČERNIGOJ: Upri se ji, kaj potem?

SAMOTEŽ: Mogoče podležem. Ali storil sem po svoje.

ČERNIGOJ (*vstane*): Moj dragi, prosim te, sedi in govoriva naprej o tej stvari. Ali mirno. Spomni se na prejšnja leta. Vedno sva bila prijatelja. Priznam ti vse prednosti, ki jih imaš pred menoj. Ali nekaj je zadnje čase

padlo nate in to te teži. Pritiska te k tlom, da ti oči ne morejo več naokoli. Glej, pomagal bi ti otresti to breme z ramen. Samo zaupati mi moraš.

SAMOTEŽ (*sede*): Prepozno prihajaš. Udomačil sem se v svojih razmerah in kakor že poznaš mojo komodnost, veš, da nerad stopim s pota. In takole je v življenju: Toliko poti ti je odprtih, izberi! Ti si izbral. Jaz tudi. Prenemaren bi bil, ako bi ne mogel izbrati sam. Za svojo izbiro odgovarjam jaz, ti in vsi drugi za svoje.

ČERNIGOJ: Res je, Gregor. Mojo pot poznaš — jaz tvoje ne. Da mi jo poveš, tega te prosim.

SAMOTEŽ: Zakaj ne! — Pred nedavnim je bilo razpisano mesto dramaturga pri našem teatru. Kompetiram. Vložil sem prošnjo s prilogo vred. Priloga je glavno: Napisal sem delo, dejanje, ki se že vrši in se ima v kratkem dovršiti. Hočem, da se dovrši tako, kot je v delu naznačeno: ako v resnici izpade drugače, imam to eventualnost tudi do podrobnosti izdelano v glavi. To zaupam danes tebi. Delo pa ima naslov: *Sovodenj*.

ČERNIGOJ: Potemtakem se stvar godi v tem mestu.

SAMOTEŽ: Tukaj, da. Daj mi požirek, prosim. Usta so se mi osušila. Že dolgo nisem tako blebetal kot danes. (*Černigoj naliije vina.*) Vina mi daješ? Pazi: Omotilo me bo in govoril bom preveč. (*Pije.*)

ČERNIGOJ: Vsaj nekaj sem zvedel in sem mirnejši. — Kako pa, da si šel in napisal tisto kritiko sinoči. Ali ti ne bo škodovalo pri prošnji za mesto?

SAMOTEŽ: Ti si čital ono stvar? Če mi bo škodovalo, vprašaj. Rekel sem ti, da delam po načrtu. — Kaj praviš ti k sinočnjemu nastopu?

ČERNIGOJ: Ona mala prej je govorila skoraj iste besede, ki si jih ti napisal.

SAMOTEŽ: Ona mala deklica? — Ono dete je razumelo? Sedaj vidim, da je pogled nedolžnih najbolj oster. Sedaj vem, da sem prav napisal. Matija, ali ti je znano, da sem jaz privedel Heleno k teatru? Ni ti znano. — Ne bom opisoval na široko: Gotovo je, da sem jo pobral pred tremi leti na ulici. Ni bila vsiljiva, nasprotno. Ne vem kateri duh mi je vdihnul misel, da sem jo pokazal nekemu igralcu. Ali jo bom predstavljal šiviljam? No, sprejeli so jo v zbor. Lepa je bila — in je lahko napredovala. Tako jo je iztaknil Dermota — drugo ti je znano. Daj mi še piti. (*Černigoj mu naliije.*) Nisem se več zanimal zanjo in, mislim, da tudi ona zame ne. Do zadnjega časa. (*Pije.*) Zadnji čas je šinil vanjo demon.

ČERNIGOJ: Postala je slavna umetnica.

SAMOTEŽ: Podlegla je neumni strasti. O samoljubju si že slišal? Začutil sem naenkrat v sebi patrona in sem poskusil, če je ozdravljiva. Kajti, poslušaj: Dermota je kmalu opazil, koliko je v njej zdrave surove sile in lepote in jo je začel izkoriščati. Nese mu denar in slavo. On je namreč čisto navaden parazit in se tega zaveda. V tistem hipu pa, ko opazi, da vem to tudi jaz, od takrat bo gledal, da se me iznebi. In jaz vendar kompetiram za mesto dramaturga pri njegovem gledališču. Paradokсно!

ČERNIGOJ: Da, to mi je uganka.

SAMOTEŽ: Ako si hočem pridobiti svoje mesto, se mora on vdati ali umakniti. Stvar je tedaj rešena.

ČERNIGOJ: Kako rešena?

SAMOTEŽ (*ostro*): Ko mi bo klečal na prsih, ga bom prevabil in zadavil. Govorim v parantezi.

CERNIGOJ: In kaj bo s Heleno? Jasno ti je vendar, da sta si z Dermoto vedno bližja. Hočeš dokazov? (*Vstane in gre k sliki.*) Glej, po njegovem naročilu in zanj delam.

SAMOTEŽ (*gre k sliki, kjer obstane in molči*): Želja po poljubu tehle ust vleče v smrt. Ni dobro, da te gledam, o Helena. Kajti moje oči morajo ostati jasne in megla ne sme pasti nanje. Lahko noč, Helena. (*Gre od slike proč, vzame klobuk in hoče k vratom.*)

ČERNIGOJ (*osupel*): Gregor, počakaj. Sedi. Odpočij si — potem bova večerjala.

SAMOTEŽ (*se obrne*): Kar sem povedal, je in bo storjeno. Vse veš, zakaj me zadržuješ?

ČERNIGOJ (*k njemu*): Ne izpustim te, dokler nisi na varnem. Kajti zdi se mi, da drviš v prepad. Ne odbijaj moje roke. Povedal si mi dosti, da vem, kako te moram čuvati.

SAMOTEŽ: Daj mi nekaj tisočakov! (*Trkanje.*)

ČERNIGOJ: Počakaj! — Zvečer! (*Glasno:*) Naprej!

(*Vstopi Dermota.*)

DERMOTA: Oprostite, gospod Černigoj. Medpotoma sem zvedel, da imate obisk. Govoriti moram s tem gospodom.

ČERNIGOJ: Naj odidem?

DERMOTA: Prosim za prijaznost.

(*Černigoj odide.*)

DERMOTA: Gospod Samotež, vi ste v nekem dnevniku brutalno napadli našo prvo igralko zaradi sinočnjega nastopa.

SAMOTEŽ (*s klobukom v roki*): In?

DERMOTA: Ker je napad veljal tudi gledališču samemu, ne glede na to, da je napadena dama tako rekoč že moja zaročenka, imam dovolj povoda, da zahtevam zadoščenje.

SAMOTEŽ: Motite se, gospod ravnatelj. Ona vendar ni vaša zaročenka.

DERMOTA: Ona bo jutri moja zaročenka. Torej — zadoščenje zahtevam.

SAMOTEŽ (*naglo*): Dam ga vam jutri!

DERMOTA: Z dvojnimi plačilom tedaj mislite jutri k meni. (*Seže v žep.*) Saj na tole menda niste pozabili? (*Izleče listek.*) Jutri je prvi november. In tukajle stoji: »Do 1. novembra t. l. povrnem gospodu Klemenu Dermoti, kar sem dolžan,« — vsotico veste — »če ne, ima gospod Klemen Dermota pravico, da določi drug način povračila. Gregor Samotež, Klemen Dermota.« — Jutri tedaj se oblečem v Shylockov kaftan.

SAMOTEŽ: Jutri poteče rok, ko se ima rešiti moja prošnja.

DERMOTA: Tudi to. Rešitev bo na moji mizi. Potemtakem sva za danes opravila.

SAMOTEŽ: Še nekaj, gospod Dermota. Zakaj ste si izmislili ono laž o zaroki? Kajti, jaz vem, da lažete. Da bi Helena...

DERMOTA: Hotela mene? Povem vam, da se mi je danes pripetilo nekaj, kar me je naenkrat naklonilo k temu koraku. In Helena? Ona da bi odrekla! Glejte, tako sem gotov tega uspeha, da sem ono besedico: »Lažete!« preslišal, res, kar preslišal. Lahko noč, gospod Samotež. (*Odide.*)

SAMOTEŽ (*sebi*): Laže!

ČERNIGOJ (*vstopi*): Hvala bogu, oba sta cela. (*Strese Samoteža za ramo.*) Koliko denarja potrebuješ, Gregor?

SAMOTEŽ (*pogleda brezizrazno*): Jaz ne potrebujem nobenega denarja.

ČERNIGOJ: Če ti pa hočem pomagati! Še nocoj dobim, kolikor potrebuješ.

SAMOTEŽ: Ne potrebujem ničesar. (*Mu pogleda v obraz.*) Dober človek si, Matija; ali jaz v resnici ne potrebujem več denarja.

ČERNIGOJ: Pa vsaj pri meni ostani nocoj. Skupaj greva k večerji, razvedrila se bova. Tebe boli duša, ker si vedno sam. Večna samota je slaba tovarišija. Glej, jaz sem takoj oblečen.

SAMOTEŽ: Ali veš, kje stanuje Helena?

ČERNIGOJ: Kako ne? Na Glavnem trgu št. 5. Pa ne misliš?

SAMOTEŽ: K njej mislim. Lahko noč. Matija. (*Odpre vrata in obstoji, kajti pot mu zapira Sebastijan Polajnar, slabo oblečen in z razmršeno brado.*)

POLAJNAR: Jaz sem Sebastijan Polajnar in iščem gospoda Samoteža.

SAMOTEŽ: To sem jaz. Kdo vas pošilja sem?

POLAJNAR: Skrb. Iskal sem vas v stanovanju in so mi povedali, da ste tu. (*Stopi naprej.*) Oprostita gospoda, samo minuto bo trajalo.

ČERNIGOJ: Prosim, gospod Polajnar.

POLAJNAR (*se nagne k Samotežu in mu šepeta na uho, nato glasno*): Verjameste?

SAMOTEŽ (*iznenaden*): Kaj? Vi da ste?

POLAJNAR: To, kar sem rekel. Zato moram poznati tudi vas, zato sem prišel k vam. Dovolite, da si vas ogledam.

ČERNIGOJ: Gregor, kaj ti je? Kaj sploh pomeni vse to?

SAMOTEŽ (*trudno*): Matija, glej, tu stoji mož, ki pravi, da je oče Helene Polajnarjeve. Več ne vem in vrti se mi v glavi. (*Omahne in Černigoj ga prime.*)

ČERNIGOJ: Cele dni je stradal, revež. Pomagajte mi, prosim, gospod Polajnar...

Zastor pade

DRUGO DEJANJE

Zgodaj dopoldne. Predsoba v gledališkem ravnateljstvu. V ozadju v sredini vrata. Levo od njih biblioteka. Ob levi strani vrata, nad njimi napis: Ravnatelj. Levo od vrat velika pisalna miza. Ob desni strani steklena vrata z napisom: Pisarna. Desno nekaj stolov in zofa.

KOZMA (*prisluskuje ob vratih na levi. Potem gre k pisalni mizi, kjer nekaj ureja in nekajkrat zakašlja*): Gotovo je slišal!

BENKO (*vstopi oprezno in ogleduje*): Kozma!

KOZMA (*se obrne in molči*).

BENKO: Gospod Kozma!

KOZMA: Želite?

BENKO (*k njemu*): Ali je že (*pokaže na levo*) notri?

KOZMA (*pokima*).

BENKO: Mislim, da sem prvi. Saj ni bilo še nikogar tu danes?

KOZMA: Gospod, tamle stoji napisano, da gospod ravnatelj sprejema šele ob desetih.

BENKO: Vi, zakrpani maršal, delate nepotrebne opazke. Jaz vendar ne mislim notri. Tu (*sede na desno*) hočem počakati. Vam ni všeč?

KOZMA: Gospod, vi ste se menda zmotili. Mogoče vas boli zob — zdravnik je v sosednji hiši.

BENKO: Kaj budalite? Povejte raje, če je gospod ravnatelj dobre volje.
KOZMA: Nak, pred deseto uro nikdar. Zato tudi na varno čakati.
(*Vstopi Molan. Kozma odide v pisarno.*)

BENKO (*pogleda*): Če prav vidim, je to...

MOLAN (*oljudno*): Pisatelj Molan. Da in vi ste menda pisatelj Benko.

BENKO: Poznate me iz knjiž?

MOLAN: Ne, iz kavarne. Pa to je končno vseeno. — Kakšno se vam zdi vreme?

BENKO: Ni posebno. In vam?

MOLAN: Narobe. — Doli krinko, gospod Benko!

BENKO: Izjavite se, gospod Molan!

MOLAN: Danes je 1. november.

BENKO: Važen datum. Za vas tudi?

MOLAN: Za celo domovino, moj brat po poklicu!

SEVER (*vstopi in ko zagleda prva dva, se zasmije*): Izgubljeno! Gospoda, vidva sta nenadkriljiva. Saj menda čakata tudi na...

BENKO: Da, na žrebanje. Mesto je samo eno in kompetentov dosti.

MOLAN: Kompetiral sem le iz radovednosti.

SEVER: I seveda! In jaz iz navade. Celó življenje namreč kompetiram. Kakor opii je to. Kar se tiče sposobnosti si nočem oporekati...

BENKO: Naj sodijo drugi. Mi čakamo. Mesto samo ni ravno zavidanja vredno...

MOLAN: Zato izziva.

SEVER: Gospodje: Kar odkrito! Nevarnega tekmeca imamo!

MOLAN: Tem lepša bo zmaga...

BENKO: In tem slavnější eventualni poraz. (*Zponec.*)

KOZMA (*iz pisarne in v ravnateljevo sobo.*)

SEVER: Gospod Molan, vi se tresete. Ste bolni?

MOLAN: Da, mrzlica zopet popada.

BENKO: Febris litteralis!

(*Vstopi od leve Dermota v črni obleki, za njim Kozma s pošto.*)

DERMOTA: Gospodje, če je res kaj nujnega, potem prosim. Sicer sem pa danes jako zaposlen.

SEVER: Razumeli boste, gospod ravnatelj, da je opravičljiva naša nestrpnost, ako se spomnite, da so danes rešene prošnje...

DERMOTA (*pogleda*): To je seveda nujna zadeva. (*Kozmi:*) Položite pošto na mizo. (*Sede za pisalno mizo.*) Tu je prva kuverta. Gospod Slavko Trpin! — Nobeden. Vaša imena gospodje, prosim, tako bo šlo hitreje.

MOLAN: Filip Molan.

BENKO: Peter Benko.

DERMOTA: In gospod Sever. (*Pregledava pošto.*) Tu, prosim, gospod Benko. (*Mu poda debelo kuverta.*) Menda negativno. Obžalujem. Drugič morda!

BENKO: Protekcija zopet! (*Odide.*)

DERMOTA: Gospod se vznemirja po nepotrebnem. Apolon je samo eden. — Gospod Sever, žal mi je, menda bo isto. (*Mu poda kuverta.*)

SEVER: Mislil sem si tako. Kritiki niso nikjer dobro zapisani. Na svidenje, gospod ravnatelj! (*Odide.*)

DERMOTA: Tu jih je zopet cela vrsta. Gospod Molan. (*Mu poda debelo kuperto.*) Niste edini, gospod pisatelj!

MOLAN: Sreča je ošabna nevesta. Zbogom, gospod ravnatelj. (*Odide.*)

DERMOTA (*sede in čita pošto. Naenkrat se zdrzne*): Kozma, pridite sem.

KOZMA (*stopi naprej*): Gospoda Plevnika še ni. Gotovo je zopet pijan ...

DERMOTA: Za to vas sicer nisem vprašal. Kozma, ali vseeno ste to pot napravili umestno pripombo. Zapodim ga še danes. Vem za drugega. — Sedaj pa povejte: Kdaj ste odnesli ono zeleno pismo — že veste, katero — v oddelek za prosveto?

KOZMA: Vem. Pred tremi dnevi, gospod ravnatelj. V torek.

DERMOTA (*naglo*): Zakaj pa niste oddali prej, že v soboto, kakor sem vam naročil?

KOZMA: Gospod ravnatelj, v soboto ste mi ga dali, pa ste se premislili, šele v torek sem ga odnesel tja.

DERMOTA: Jaz pa pravim, da sem ga vam izročil v soboto — razumete — pozabili na naročilo in pismo oddali šele v torek brez moje vednosti.

KOZMA: Gospod ravnatelj, kakor gotovo stojim tukaj, tako gotovo sem šele v torek dobil zapoved. Družino imam, kako bi se mogel spozabiti...

DERMOTA: Prinesite iz moje sobe tisto buteljko od včera.

KOZMA: Takoj, gospod ravnatelj. Ali prosim (*gre v sobo na levi*), da me ne spravite v stisko.

DERMOTA (*piše. Ko se Kozma vrne, mu porine popisan list papirja*): Tole boste podpisali. Prej pa požirek. (*Mu natoči, Kozma izpije.*) Je dobro?

KOZMA: Kot med, gospod ravnatelj!

DERMOTA: Nate, še. (*Kozma zopet pije.*) Sedaj pa poslušajte. Tale buteljka je vaša in vsakokrat, ko boste kje na poklicanem mestu izjavili, da ste ono pismo oddali šele v torek, to se pravi, da ste ga prejeli že v soboto itd. — dobite tako stekleničico. Poleg tega so vam odpuščeni vsi manjši grehi zadnjih dni — in teh ni malo! Potrebujem tistole vašo izjavo in vam se ni bati ničesar. Nikomur pa besedice o tem. Sicer! — Podpišite sedaj!

KOZMA: Storil bom, kar zahtevate, gospod ravnatelj, zaradi družine, da ne pride v nesrečo. Zato bom tudi molčal in govoril le to, kar podpišem. (*Podpiše.*) Ali je prav tako?

DERMOTA (*vzame list in ga priloži nekemu spisu*): Prav. Sedaj lahko greste ven. Zapomnite si, da danes ne sprejemam nikogar, razen gospodične Helene in gospoda Samoteža. Oba poznate! Adijo!

(*Kozma se prikloni in gre ven. Buteljko skrije pod suknjo. Dermota si podpre glavo in obsedi nepremično. Tako ga dobi Helena, ki vstopi.*)

HELENA (*odloži plašč na divan*): Dobro jutro, gospod direktor! Niste razpoloženi? Na obrazu vam čepi nemir — škoda, rajši bi bila prišla jutri...

DERMOTA (*vstane in stopi k njej. Poljubi ji roko*): Pričakoval sem vas, milostljiva, že vse jutro.

HELENA: Počemu neki?

DERMOTA: Ali ne bi mogoče rajši v mojo sobo?

HELENA (*malomarno*): Ni treba. Vse druge odpravljate tukaj, zato tudi zame ni treba izjeme. Kajti dobri kolegi in koleginja so nevoljni.

DERMOTA: Pa tu, prosim. (*Sedeta na desni.*) Leto in pol ste pri meni, milostljiva. Moj zavod je doletela čast, da ste v njem izvolili postati slavni. Glavni steber ste postali gledališču. Hvaležen sem vam.

HELENA: Pustite take besede, gospod direktor: recite takole: Pol leta si v tem teatru, v njem te je doletela čast, da si postala znana, jaz sem te postavil v svet itd. — Hvaležna sem, gospod direktor, ali naj to vedno ponavljam?

DERMOTA: Pikri ste, milostljiva.

HELENA: Gabijo se mi konvencionalnosti. Saj je to prava beseda? Pol-drugo leto tu, poldrugo leto drugje — to je vsa moja šola. Naučila sem se nositi primerne toalete, primerno kramljati, lagati, nastopati na odru, za kulisami in povsod. Černigoj me portretira, moje fotografije so razstavljene na tolikih stenah, po oknih, po ilustracijah, svet mi dvori — ali jaz gospod ravnatelj — se dolgočasim! Da, to je prava beseda. Ta dolgčas ni samo neprijeten, temveč celo nezdrav.

DERMOTA: Kako to? Saj se vendar vrti okoli vas, kar ni nič čudnega, cela dežela!

HELENA: Kaj pa stalno nadzorstvo?

DERMOTA: Tega ne razumem. Kakšno nadzorstvo?

HELENA: Gospod ravnatelj, priznajte, da celo poldrugo leto ni ušlo vašim očem in ušesom niti eno moje dejanje. Da: Vi veste, da nisem svobodna, vi hočete, da delam po vaši skrivni zapovedi. Da! Takoj tega nisem vedela, ali počasi sem spoznala, se spočetka nad tem lepim dejstvom celo zabavala — to je edina moja zabava v tem lepem poldrugem letu — ali končno me je obsedlo dolgočasje.

DERMOTA: Ali ste mar ljubosumni?

HELENA: Pustimo to. Hotela sem le povedati, da bi rada zvedela, zakaj to nadzorstvo? — Končno se že bojim!

DERMOTA: Povem vam, milostljiva, sledeče: Če so bila vaša svobodna pota res kdaj nadzirana, jih je v resnici spremljala noč in dan, na vseh potih, vedno, vedno ljubezen; da, ljubezen, milostljiva! Nisem igralec, ali skrivati sem moral dobro ta strašna čustva, dokler ne pride čas. Danes ste me izzvali. Da, ljubim vas blazno, milostljiva, ljubim vas...

HELENA (*nemirna*): Kaj nameravate?

DERMOTA: Nameravam vas dobiti — ali pa poginiti!

HELENA (*vstane*): Oprostite, gospod ravnatelj, malo sem razburjena, pa ne zbiram misli v redu. Vprašam vas pa: Kaj nameravate z menoj?

DERMOTA: Hočem vas, hočem vas — za ženo!

HELENA (*ga gleda presenečena*): Izključeno, gospod ravnatelj. Vi veste, da ne spremenim svojega življenja in stanu — preden si nisem na jasnem s svojo preteklostjo. Ne odločim se nikamor, dokler ne vem, odkod prihajam. Helena Ratejeva! — Kdo so ti Rateji? In potem: Odkrito vam povem, da ne čutim v sebi do vas ničesar drugega kakor hvaležnost. Nisem kriva, da je tako. Ali res je. Ljubiti! Jaz bi vas ne mogla nikdar ljubiti!

DERMOTA: To ni vaša zadnja beseda, vem, da ni. Poznam vas, milostljiva, vem, da ste kapriciozni. (*Vstane in stopi k njej.*) Pomirite se, milostljiva. Premislite! Poslušajte naprej. Pravite, da se ne morete nikamor odločiti, dokler ne veste, odkod ste. Glejte, milostljiva, jaz po tem ne vprašujem. Nisem vas vprašal takrat, ko sem vas sprejel v gledališče, ne bom vpraševal kasneje. Menda ste sirota, sama na svetu — zato vam jaz ponujam dom. Glejte, imam lepe dohodke, imam lepo, belo vilo nad sovodnijo! — Da me ne morete ljubiti, pravite. Jaz pa vem, da o tem še niste razmišljali...

HELENA: Ni mi velelo srce.

DERMOTA: Ni se čuditi — v okolju, ki vas obdaja...

HELENA: Je srcu najbolje, da spi. — Sedaj pa še nekaj: Zadnje čase čutim, gospod direktor, da sem vedno bolj razdražljiva. Prosim vas tedaj dopusta, nekaj mesecev.

DERMOTA: Nemogoče, milostljiva! Sredi sezone. V repertoarju ste nenadomestljivi.

HELENA: In če resno zbolim?

DERMOTA: Ne boste zboleli! Prizanašali vam bomo čim najbolj, pri skušnjah, pri vsem. O, premalo me poznate, milostljiva! Do vaših ušes ni prišlo brez števila očitkov, namigovanj, da, frivolnih opazk, pred katerimi sem moral zadnje mesece braniti sebe in vas. In včerajšnja kritika...

HELENA: Od gospoda Samoteža?

DERMOTA: Da, njegova. Mož bo še kruto obžaloval, kar je napisal. On bo preklical...

HELENA: On ne bo svoji besedi ničesar dostavljal. Ni eden tistih, ki se bojijo resnice!

DERMOTA: Milostljiva!

HELENA: On je povedal resnico. Ko sem prečitala, sem bila užaljena v dno duše, ves moj ponos se je zavil v sramoto. Pod takim vtisom sem vam tudi na poti domov govorila o vsem tem. Ali doma, ko sem bila sama, je prišlo spoznanje. Samotež je govoril tisto resnico, ki jo občutim danes sama. Samoljubje in oholost je zavladala nad menoj od tistega časa, ko sem pod vašim pokroviteljstvom dosegla to, kar sem. Nisem vedela, da so moji triumfi uničevanje; postala sem sužnja svojega edinega nagnjenja, odtujila sem se sama sebi. Ali sedaj vem, kaj mi je treba!

DERMOTA: Milostljiva, vi ste bolni!

HELENA: Dajte mi dopust!

DERMOTA: In kaj nameravate?

HELENA: Iskati miru. Šele, ko bom mirna, se odločim naprej.

DERMOTA: In se vrnete k meni?

HELENA: Ne vem.

DERMOTA: To je preslaba obljuba. — Dam vam teden dni, da se umirate in razmislite. Vztrajam pri svoji izjavi, da sem zatrdno odločen, da vas takoj oprostim službe, kakor hitro privolite v zvezo z menoj. Popolnoma sem vam na razpolago, milostljiva: zapovedujte, ali ne zavračajte!

HELENA: Posvetovati se hočem s tistim, ki me je prvi našel na cesti in me zopet prvi rešil na odru.

DERMOTA (*razburjen*): S Samotežem! Z izgublencem! Tega ne boste storili!

HELENA: Kdo mi more braniti?

DERMOTA: Jaz.

HELENA: Ne poskušajte tega, gospod direktor. On je močan!

DERMOTA: On je ničla. On je hlapec, potuhnjenec — imam še z njim obračun, o, videli boste, kakšen bo saldo zame!

HELENA: On je močnejši!

DERMOTA: Milostljiva, ne tirajte me do skrajnosti. Poznam vse obzire, ali upoštevajte, prosim, moje stanje, ne izrabljajte svojega položaja...

HELENA: Vi mi grozite?

DERMOTA: Ne grozim. Helena, ne grozim. Jaz — trpim in iščem to-
lažil. Bodi moja, in ozdravljen bom (*jo hoče objeti, ali ona se mu iztrga*),
moja moraš biti, sicer bo slabo za — oba.

HELENA: Brezumni ste — zato grem.

DERMOTA (*ji zaskoči pot*): Nikamor, dokler nimam prave besede.

HELENA: Ne ljubim vas! — Sedaj — me pustite... (*Trkanje.*)

DERMOTA: Počakajte, samo nekaj minut... — Kdo trka? Kdo trka?
(*Stopi od vrat, potem odgovori glasno:*) Naprej!

SAMOTEŽ (*vstopi*): Dobro jutro, gospod Dermota. (*Ugleda Heleno in se
ji prikloni.*)

HELENA: Ravno prav prihajate, gospod Samotež. Govorila sva o vas.

DERMOTA: Da, tudi o vas sva govorila. Milostljiva, če izvolite mo-
ment... (*Pokaže v sobo na levi.*) Z gospodom imava...

HELENA: Kako mi je žal! Tudi jaz bi rada govorila z gospodom. Nič
ne de! Gospod Samotež, če imate popoldne čas, ob treh na primer.

SAMOTEŽ (*se prikloni*): Ker želite, milostljiva.

HELENA: Je važno. Pričakovala vas bom. (*Mu da roko.*) Na svidenje!
(*Proti Dermoti:*) Gospod ravnatelj, z bogom! (*Odide.*)

SAMOTEŽ (*obstoji sredi sobe, medtem ko je Dermota šel k mizi*): Prišel
sem, gospod ravnatelj, zaradi zadoščenja.

DERMOTA: Prav! — Da, zadoščenje! Vi tedaj uvidevate, da ste mi
storili veliko krivico! Nepremišljeno ste delali. Vi priznate?

SAMOTEŽ: Prišel sem zaradi zadoščenja, ne vem — oni dami! To ste
zahtevali.

DERMOTA: Oni dami tedaj! Kaj izjavljate? Čakam!

SAMOTEŽ: Izjavljam sledeče: Če sem storil oni dami krivico, jo hočem
popraviti, ako ona to zahteva sama. Vpričo mene.

DERMOTA: Vpričo vas. Popoldne. (*Ga gleda izzivalno.*) — Ne pozabite,
prosim, da je bil vaš napad predvsem naperjen proti meni.

SAMOTEŽ: Prav ste rekli, gospod Dermota. Napadel sem edino njene
sovražnike. Tem ne prekličem ničesar. Ničesar.

DERMOTA: Vi vztrajate pri napisanem?

SAMOTEŽ: Vseskozi. Hočete pojasnil? Evo jih: Gospod Dermota, vi
ste to damo izkoriščali.

DERMOTA: Pazite na besede, gospod Samotež!

SAMOTEŽ: Te besede so v duhu izgovorjene že davno. Dovolite, da
sedem. (*Sede.*) Predvsem prosim, da nikar ne glejte v meni svojega sovražnika.
Sem le vaš dolžnik. Drugo je s Heleno. Vaše postopanje s to damo je bilo
od začetka do danes sovražno njeni časti, njeni svobodi, njeni vzgoji. Ko
ste videli njene prve uspehe, ste se takoj odločili, da si jo pritegnete. To
se je zgodilo. Uvideli ste takoj, da je v njej sila prirodnih, pristnih, svežih
zakladov: lepota, nadarjenost, tajnost njene preteklosti, njena mladost,
njena neizkušena smelost — vse to je obetalo milijone. Sledila vam je, ker
ste jo uspavali z vso rafiniranostjo podjetnega impresarija. Z nevarnimi
vlogami ste jo upijanjevali — in že se je začelo krušiti sveže zdravje. Povem
vam, da sem popisano proceduro zasledoval od vsega početka in sem končno
primoran, po svoji vesti primoran, posegel vmes.

DERMOTA: Ali veste, da ste predolgi? Posegli ste vmes. Kdo vas je
silil k temu?

SAMOTEŽ: Odgovornost za deklico, ki sem jo postavil na oder jaz. Da.

DERMOTA: Ta odgovornost vas je klicala seveda tudi k odru, da ji boste bližje. O, sedaj razumem!

SAMOTEŽ: Motite se, gospod ravnatelj! Prošnjo sem vložil, ker hočem biti bližje vam.

DERMOTA: O tem takoj, ko opraviva prvo. Torej — one kritike nočete popraviti?

SAMOTEŽ: Ne.

DERMOTA: Potem si poiščem zadoščenje drugod. Imam ključ v rokah. — Sedaj drugo: Gospod Samotež, vaša prošnja za mesto dramaturga pri našem gledališču še ni rešena. Ministrstvo je odredilo neke poizvedbe.

SAMOTEŽ: Ali smem zvedeti zakaj?

DERMOTA: Še ne. Prvi odlok se tiče internega uradovanja. O končni odločitvi boste takoj obveščeni. Vašo dramo — značilen naslov ima — je ministrstvo obdržalo. Povejte mi, zakaj ste delo naslovili: »Sovodenj«?

SAMOTEŽ: Vi ste jo čitali?

DERMOTA: Zakaj ne? Moral sem vendar priložiti svoj predlog. Ta predlog! — Rečem vam samo toliko: Sovodenj je silno vabljiv in nevaren tolmun. Kdor ga hoče premagati, mora biti dovolj močan: kdor se mu hoče izogniti, mora biti zelo premeten in spreten. Sovodenj! Dve struji se tam spoprijemata v vrtoglavem vrtincu — in na dnu je smrt in pekel. Gospod Samotež, nevarno igro igrate. Plavajte po svoji strugi, ne silite v sovodenj ...

SAMOTEŽ: Ta nevarnost je tako veličastna, da ji ni mogoče odoleti! Gospod Dermota, vi ste zastavili ves svoj vpliv, da propadem?

DERMOTA: Da! Le bebec bi se pustil brez obrambe potisniti v sovodenj. Da! V sovodenj hočete z menoj, v sovodenj ste me tiščali — ali pomnite: poznam jo bolje od vas! Na obali nad njo se blešči moja bela vila, moj ponos. S trdne skale me skušate strmoglaviti. Glejte, to mi je dalo misliti. Ali povem vam: Postavil se bom na rob skale in tam bom gledal na one, ki tonejo pod menoj ... Potem ko sem jih odbil pri naskoku.

SAMOTEŽ: Gospod Dermota, vaše misli so viharne in miru potrebujete.

DERMOTA: Da! Miru! Kdaj, kdaj ga bom deležen? Zakaj ste mi vsi nevoščljivi? Sezidajte si svoje bele hiše, kje hočete. Pustite me v miru na mojem domu. Grozen sem, kadar branim svoje.

SAMOTEŽ: Gospod Dermota, vi ste mnogo trpeli, kajne, huda dela vas grizejo in strahovi vas mučijo podnevi in ponoči. Na oni skali ni varno.

DERMOTA: Plašite me, mladi gospod, minirate pod menoj. Ali jaz bdim podnevi in ponoči. Niti en udarec mi ne uide.

SAMOTEŽ: Priznajte zločin, gospod Dermota!

DERMOTA: Zločin? Kam merite?

SAMOTEŽ: V vašo rešitev! Priznajte!

DERMOTA (*vstane*): Konec besedi! — Gospod Samotež, prosim vas, poravnajte svoj dolg. Danes je dan plačila.

SAMOTEŽ (*vstane*): Nimam denarja in dolga ne morem poravnati.

DERMOTA: Potem mi pogodba dopušča, da izberem drug način povračila. Saj je tako napisano?

SAMOTEŽ: Dobesedno. Izbirajte!

DERMOTA: Tistih dvajset tisoč boste odslužili z delom v moji pisarni. Da. Prosto je mesto, zapodil sem pisarja. Njegovo mesto zasedete. Še danes, takoj!

SAMOTEŽ (*razburjeno*): Tega ne zahtevajte, gospod Dermota. To je, to je nemogoče.

DERMOTA: Zakaj nemogoče? — Ali naj vas tožim? Zvedel bo svet, da ste si od Dermote izposodili denar. Vi ste vendar njegov tekmeč!

SAMOTEŽ (*molči*): Gospod ravnatelj, popoldne nastopim službo. (*Hoče oditi.*)

DERMOTA: Sedajle jo nastopite, gospod Samotež. Delo priganja. Kozma vam bo vse razkazal. Podpisujem ob enajstih. Kozma! Hej, Kozma!

KOZMA (*vstopi*): Prosim, gospod ravnatelj!

DERMOTA: Ta gospod pride na mesto Plevnika. Razkažite mu, kar je potrebno. (*Odide v sobo na levi.*)

KOZMA: Gospod! — Gospod! — Pojdite za menoj, tu na desni je pisarna. Ne bojte se: Delo ni prehudo. Plevnik, mogoče ga poznate, je hud pijanec, revež, ali lahko je zmagoval pisanje. Kajti pri nas ni tako natančno. Umetniška svoboda! (*Ko vidi, da se Samotež ne gane:*) Ali bi radi kaj vprašali? Kar mene vprašajte, oni (*pokaže na levo*) je danes nataknen. Sploh je bolje, če mu čim manj hodite pred oči. Da. In sedaj pojdiva!

SAMOTEŽ (*se vzdrami*): Da bi torej šel!

KOZMA: Seveda! Preden vam vse dopovem, bo poldne! Kakor rečeno, služba je lahka. Če vam ni dobro, (*tiho:*) požirek imam, ki kar poje po grlu...

SAMOTEŽ: Pojdite po svojih potih. Jaz vas ne potrebujem.

(*Kozma zmajuje z glavo in odide v pisarno na desni. Samotež gleda za njem — vtem se odpro vrata in vstopi Sebastijan Polajnar.*)

POLAJNAR: Dajte mi roko, mladi mož. Imam vas rad...

SAMOTEŽ: Od sinoči vas poznam in nikoli nisva imela ničesar skupnega. Sinoči pa ste mi segli v delo. Pot ste mi razčlenili v razpotje. Pravite, da je Helena vaša hči. — Ne bojte se, nič se ne sliši noter...

POLAJNAR: Ne zamerite, gospod Samotež. Hvaležen sem vam, da ste se zavzeli zanjo.

SAMOTEŽ: Samo nekaj: Kje so dokazi?

POLAJNAR: So dokazi — ali žalostni in strašni. Veljajo pa le — onemu notri — in ne vam in ne drugim.

SAMOTEŽ: Tako — me tu ne potrebuje nihče več. Zbogom, gospod Polajnar. Verjamem vam brez dokazov. Kot očetu vam priznam, da sem zakrivil tudi jaz pogubo Helenino. Jaz sem jo izdal odru. Zakaj je nisem pustil na cesti, da bi si sama našla boljše poti in boljše družbe. Kriv sem; popraviti sem hotel krivico; vrnil se je oče in nimam več pravice do nje. Le popoldne še; povabila me je. Lahko ste zraven — nimam skrivnosti. Grem v praznino. Odslužim svoj dolg in grem; prej pa moram priznati svoj dolg. Onemu notri. — Gospod Polajnar, tole je resnica: Na tleh je spoznanje. Od tal in spoznanja pa klije novo življenje. Staro je pokopano — le priznati je treba. Še danes...

POLAJNAR: Pridite tedaj zvečer v vilo ob sovodnji.

SAMOTEŽ: Pridem! Dajte mi roko, gospod Polajnar. Čutim, da ozdravljam. Pridem. (*Odide.*)

(*Polajnar potrka na vrata na levi. Vstopi Dermota.*)

DERMOTA (*ko ugleda Polajnarja, se mu izvije vzklik*): Ne sprejemam! (*Hoče zapreti vrata, Polajnar pa ga zgrabi za ramo.*)

POLAJNAR: Ali hočeš, da vpijem? — Strezni se in pridi ven! (*Dermota vstopi.*) Tako. — Sedaj poslušaj.

DERMOTA (*se naglo ogleda po sobi*): Ali nisi govoril malo prej z nekim mladim gospodom. Tu v sobi...

POLAJNAR: Da. Šel je. Ne boj se, nikogar ni.

DERMOTA: Pridi k meni v sobo.

POLAJNAR: Nekaj mi pravi, naj ostanem tu. Kajti tvoje oči gledajo za nečednim dejanjem. Poslušaj: Daj mi, kar mi sodi — in pojdi po svetu. Nihče ne bo zvedel o tebi. To je zate najboljša rešitev.

DERMOTA: Ne dolgujem ti ničesar; poznaš najin dogovor in tam je zate napisano: Nič. Česa tedaj iščeš pri meni?

POLAJNAR: Kako naj ti dopovem: Rad bi, da bi se vse izteklo brez grozote, rad bi, da prizanesem sebi in še komu s čudnimi odkritji... Da, voda pokaže svoje žrtve deseti dan, če ne, pa čez deset let. In če voda dela tako, ki je ne muči vest, kaj potem človek?

DERMOTA (*s široko odprtimi očmi*): Iz tebe govori blaznost! Bojim se te!

POLAJNAR: Rečem ti, da te bodo spomini razdejali, ako jim ne daš izhoda. Nočem priznanja od tebe, hočem le, da mi vrneš moje. Takoj! Na mestu! Potem — pojdem po svetu!

DERMOTA (*odločno*): Ničesar ti ne dolgujem, zato me pusti pri miru.

POLAJNAR: Torej nočeš zlepa. Grem sedaj. Zvečer ob osmih bodi doma. Z odkritji pridem, s takimi, da ti bodo lasje stali pokonci. Ali — doma bodi in nikar se ne izogibaj. Drugače povem iste reči drugim, ki te bodo znali poiskati povsod.

DERMOTA (*ga prime*): Ne hodi še. Povej vse sedaj. Vse, kar veš. Povej predvsem, kaj zahtevaš od mene. Dam ti, kar bo mogoče. Samo, da mi daš miru. Da. Mir mi daj končno.

POLAJNAR: Daj mi moje hišo nazaj in pojdi po svetu. Še danes.

DERMOTA: Dosti je. Ti si blazen. Odpočij se — in pridi zvečer. Ob osmih, kakor si rekel. (*Vstane.*) Da, oplašiti me hočeš! Nekaj neumnega domnevaš — mogoče ti je kdo celo kaj natvezil — to bo, kajne? In jaz naj se oplašim in zbežim po svetu. Kajpada! Kar takole: Hišo daj in pojdi, beračit! Lepo, res lepo! Le pridi zvečer, z vsemi odkritji, z vsemi hudiči, če hočeš, ne bojim se! Pridite vsi, kar vas je zelenih od zavisti!

POLAJNAR: V pogubo drviš, Dermota!

DERMOTA: Vrag vzemi pogubo, pridite!

(*Kozma priteče iz pisarne.*)

KOZMA: Gospod ravnatelj, inšpektor iz ministrstva...

DERMOTA: Kaj? Kje je?

KOZMA: V pisarni. Jezen. Nervozen. Po vam je vprašal...

POLAJNAR: Ob osmih v vili ob sovodnji (*Odhaja.*)

DERMOTA: Ne motite me.

(*Polajnar gre proč. Dermota stopi proti pisarni, pa se že sreča z inšpektorjem, starejšim, elegantnim gospodom.*)

INŠPEKTOR: Le mirno, gospod ravnatelj. Ne mudi se tako, v pisarni tudi še ni nikogar. Da, nikogar ni. (*Sede v naslanjač.*)

DERMOTA: Gospod inšpektor, veseli me, da ste prišli in da ste sami priča težav...

INSPEKTOR: Pošljite slugo ven!

DERMOTA: Kozma, kaj stojite in zijate?

(Kozma odide.)

INSPEKTOR: Povejte mi, gospod ravnatelj, zakaj je v uradu vse prazno.

DERMOTA: Zapodil sem prejšnjega pisarja, Plevnika. Pijanec mi je bil zadnje čase le v škodo. Nekajkrat sem mu spregledal, končno pa...

INSPEKTOR: Da, že prav. Ali, dokler ne dobim druge moči, vendar ne bom podil prve iz hiše.

DERMOTA: Da, tudi to ste prav pripomnili, gospod inšpektor. Novo moč sem nastavljal danes navsezgodaj, ali, kakor vidite tudi to pot s slabim uspehom. Same težave s temi ljudmi, gospod inšpektor.

INSPEKTOR: Kdo je novi pisar in zakaj ga ni tu?

DERMOTA (ponudi cigare, ki jih oni odkloni): Novi pisar vam je znan, gospod inšpektor, vsaj po imenu. Gospod Samotež...

INSPEKTOR: Kako to? Pisatej Samotež?

DERMOTA: Da, za pisatelja se smatra.

INSPEKTOR: In tudi je. Zaradi njega prihajam. Dobili ste določeno nalogo, da poročate, zakaj se je njegova vloga zakasnila. Ker pa ste v spremnem predlogu dostavili neke konkretne migljaje, tako rekoč konstatacije, sem si takoj mislil, da stvar uredim najbolje tu. V zadevi slutim posebnosti, tendence in hočem razjasnitev.

DERMOTA (po premolku): Da, zaradi zakasnitve. Stvar je silno mučna. (Vzame s pisalne mize list.) Dovolite, gospod inšpektor, da uvodoma pripomnim sledeče: Uradni sluga Kozma je dober in pošten delavec. Ima precejšnjo družino.

INSPEKTOR: Po njem ne vprašujem.

DERMOTA: Res je, gospod inšpektor. — Ali dovolite: Ta Kozma je zakrivil zakasnitev one vloge, nepremišljeno; vedno je bil vesten, le ta prekršek...

INSPEKTOR: Kaj stoji na onem listu?

DERMOTA (mu poda list): Vzrok in povod zakasnitve. (Medtem ko inšpektor natika ščipalnik in čita:) Meni samemu je stvar zelo neljuba, tembolj, ker, kakor rečeno, Kozmi do sedaj ni bilo ničesar oponašati. In družino ima, veliko družino, uboštvo. Prosil bi tedaj, da se mu po možnosti spregleda...

INSPEKTOR (spravlja ščipalnik): Slabo izbirate, gospod ravnatelj. Pisar pijanec, sluga pijanec — kaj mislite, teater vendar ni nikakršna beznica. Tale izjava je brez vrednosti, odgovorni ste še vedno vi. S slugo napravite, kar hočete. (Raztrga list.)

DERMOTA: Gospod inšpektor, prosim...

INSPEKTOR: Dosti o tem! Sedite. Nisva še končala — glavno šele pride. Povejte mi, na čem temelji ona vaša pripomba v predlogu. Že veste, kaj mislim: Da ruje, da izpodkopava ugled uprave in zavoda samega, da je tudi v njegovem delu ista tendenca itd. Sploh, zato sem tu, da mi stvarno in mirno razložite vse okoliščnosti, ki so vas privedle k onemu predlogu. Kajti, povem vam: Samoteževo delo je vzbudilo pri merodajnih osebnostih odlično pozornost. Da, takoj prve strani. Te tendence svirajo pred zlim in so zato vzgojnega pomena. Tega potrebujemo — taka stremljenja mora država v prvi vrsti podpirati. Da, torej, govorite.

DERMOTA (pomolči malo): Po vaših besedah, gospod inšpektor, sodim, da mi preostaja le še obramba. Hoteli ste razjasnitev, pa ste šli dalje in —

se moram braniti. Dobro. Rečemo to: Samotež je človek odličnih sposobnosti, ki bi jih mogel na pravem mestu plodonosno uporabiti. Toda, preveča ga skozinskoz neka silna ošabnost, dovolite, gospod inšpektor, poznam ga dobro! — neko silno slavohlepje in zadosten kvantum zavisti. Da, zavisti. Iz teh njegovih nagnjenj je privrela tudi vsa strastna energija, ki je ustvarila ono delo. On razdira, gospod inšpektor: to pa menda ni vzgojevalno. Nerač govorim tako, ali — braniti se vendar smem. Samotež črti mene, predvsem mene, črti publiko, črti umetnike.

INŠPEKTOR: Vzroki?

DERMOTA: Zavist.

INŠPEKTOR: Ne razumem. Omenili ste vendar prej, da je vstopil pri vas v službo.

DERMOTA (*molči*): Da, povem tudi to. On je brez sredstev — zato sem mu sam ponudil, da začasno...

INŠPEKTOR (*vstane*): Vidim, da je stvar zamotana. Zadeva se mora razčistiti. Hotel sem to vse urediti že danes, ali ni mogoče. Odrejam, da se naj gospoda Samoteža obvesti, to storite nemudoma, da naj se jutri dopoldne oglasi pri meni. Obvestite ga tudi, da si je ministrstvo končno odločitev o imenovanju pridržalo za teden dni. Drugega nič. — Imate kako željo ali vprašanje?

DERMOTA: Imam, gospod inšpektor. Če ste mogoče čitali sinoči kritiko...

INŠPEKTOR: O premieri? Da! Ni mi bila ljuba...

DERMOTA: Avtor je Samotež.

INŠPEKTOR: Tembolj! On je razsoden človek. Ne nameravam iz te prve kritike izvajati nikakršnih posebnih zaključkov. Počakam. Vi sami veste, kaj je vaša dolžnost. Državni vzgojevalni zavod vam je poverjen, čuvajte nad njim. Pazite na izbiro igralcev.

DERMOTA: Prizadeta igralka, prva umetnica na zavodu, je prosila za dopust. Neutolažljiva je...

INŠPEKTOR: Ukrenite po svojem; V ta delokrog ne posegam. Ali pazite na zavod.

DERMOTA (*se prikloni*): Kakor zapovedujete, gospod inšpektor. (*Inšpektor odide. Dermota obstane zamišljeno nato zakliče:*) Kozma!

KOZMA (*pride*): Želite, gospod ravnatelj?

DERMOTA (*pogleda ostro*): Prinesite plašč! (*Kozma sname plašč z obešalnika in oblači Dermoto.*) Pazite: Grem sedaj; če me iščejo, odgovorite, da sem službeno zadržan. Razen, če pride Helena ali kdo iz ministrstva. V tem primeru me poiščite na domu. Ste razumeli?

KOZMA: Prosim, gospod ravnatelj.

DERMOTA: Vi imate družino. Srečen človek! — Dajte klobuk!

KOZMA (*mu poda klobuk*): In jutri pridete?

DERMOTA: Do jutri je daleč! (*Gre in zaloputne vrata. Kozma zmajuje z glavo.*)

Z a s t o r p a d e

Zvečer. Soba v vili ob sovodnji. V ozadju vzvišen kot z odprtim oknom. Na levi vrata, v kotu biblioteka. Na desni vrata (v ospredju) in miza z otomano in stoli. Na mizi steklenica in čaše. Sveti diskretna luč.

DERMOTA (*vinjen, sedi na otomani, ob njem Dora*): Pokonci Dora! Zapleši! Življenje je balet! (*Žvižga neko arijo.*)

DORA (*stopi na sredo sobe in se prikloni*): Naj zaplešem? (*Pleše.*) Dobro? — Še drugo? (*Pleše.*)

DERMOTA (*ploska*): Živo! Veselo! (*Pije.*) Pozabimo; življenje je ples in ples je vrtnec, Dorica! Vrtinec? Nak! Proč od vrtinca, proč od sovodnji! Prestani, slišiš, Dora?

DORA (*pleše razbrzdan ples, vedno bolj divje.*)

DERMOTA (*gleda topo in naenkrat plane pokonci*): Stoj, sem rekel! Ali ne slišiš šumenja spodaj? Hudiči vabijo. Prestani.

DORA (*obstane in se smeji*): Ali se vam vrti v glavi, gospod direktor? (*Gre k njemu.*) Kaj dobim za plačilo?

DERMOTA: K meni sedi in bodi dobra. Pij! (*Trčita in pijeta.*) Nocoj ne pleši več. Vrti se mi v glavi, res. Proklete fantazije! (*Jo objame.*) Kako sem ti hvaležen, da mi krajšaš večer! Moram te nagraditi. Tvoja želja?

DORA: Primabalerina gre prihodnji mesec proč. Želela bi njeno mesto.

DERMOTA: Dobiš ga, samo pri meni ostani. In govori vendar, smej se, delaj, kar hočeš: Samo tiho mi ne bodi, da ne slišim tega grdega šumenja vode skozi okno. Zapri okno! (*Dora hoče k oknu.*) Ne, pusti rajši: Naj ne misli voda, da se je bojim. Treba je biti močan in spreten.

DORA: Pijača vas je omamila, gospod direktor. Čudno govorite. — Glejte, tako sem vam hvaležna: Naj pojem? Plešem?

DERMOTA: Kar hočeš, le tu ostani. Prav v moji bližini. Moja punčka si danes, jaz tvoj fant, vse drugo — k vragu. Kako si mehka! Kako si topla!

DORA (*se mu iztrga*): Pustite, lahko bi kdo... Ne glejte tako hudo: Tu vendar ni varno...

DERMOTA: Strah! Kavka! Strah je tvoj zaveznik. Pojdi, pojdi! Sem sedi — takoj! (*Jo objame in poljubi na rame.*)

DORA (*zavrisne in odskoči*): Kri! (*Pokaže na rame.*) Bojim se vas. Tako — čudno gledate. Ali naj...?

DERMOTA (*pokima in ji pokaže z roko na vrata*): Pojdi domov. Pojdi. (*Dora si naglo obleče plašč.*) Spati moram.

DORA (*odhaja*): Lahko noč! Zaradi primabalerine prosim...

DERMOTA: Kar hočeš, samo pojdi.

(*Dora odide.*)

DERMOTA (*vstane in gre previdno k oknu. Tam posluša. Medtem vstopi Samotež, ne da bi potrkal.*): Kako že piše: »Stojim, trdno stojim. Kaj mi tedaj groziš, prokleta voda? Ne izpodješ mi hiše, ne izpodješ...« (*Se obrne in ugleda Samoteža. Naglo proti njemu.*) Vi špionirate? Vi poslušate mojo deklaracijo?

SAMOTEŽ (*tiho in počasi*): Brezsmiselne besede, ki sem jih nekoč napisal. Pozabite jih, gospod Dermota. Jutri grem, da vzamem delo nazaj. Pri našam spravo.

DERMOTA: Stojte! Preveč ste izustili naenkrat. — Kako ste že rekli?

SAMOTEŽ (*praktako mirno*): Jutri prekličem svojo prošnjo.
 DERMOTA: Vi hočete preklicati?
 SAMOTEŽ: Hočem, da se poravnava. Oni dolg vam odslužim — da, pri vas odslužim svoj dolg. Prej pa prosim, da se poravnava.
 DERMOTA: Ali je ni škoda »lepe nevarnosti«?
 SAMOTEŽ: Nevarnost je minila.
 DERMOTA: Kaj? Kako?
 SAMOTEŽ: Oba sva zagrešila. Jaz, ki sem Heleno privedel v življenje, vi, ki ste jo vodili naprej. Treba je, da popraviva škodo.
 DERMOTA: Govorite razločno, gospod Samotež...
 SAMOTEŽ: Bil sem pri Heleni...
 DERMOTA (*se zdrzne*): Govorite...
 SAMOTEŽ: Povedal sem ji, da je prišel oni, ki naj mu zaupa.
 DERMOTA: To je lumparija!
 SAMOTEŽ (*neverjetno*): Vi ne slutite?
 DERMOTA: Kaj me bičate? Končajte!
 SAMOTEŽ: Vrnil se je Sebastijan Polajnar, Helenin oče.
 DERMOTA (*odskoči nazaj*): To je laž, laž, laž...
 SAMOTEŽ (*začuden*): Kaj vam je, gospod Dermota?
 DERMOTA (*govori težko*): Zmedli ste me; to je vaš novi napad... Sedaj razumem. To je vaša »sovodenj«. — To je vaš zadnji udarec. Ali rečem vam: Udarja v temo!
 SAMOTEŽ: Gospod Dermota, vi se motite. Moja beseda je prava. Pridite: Skupaj greva k Heleni, skupaj ji zagotoviva...
 DERMOTA: Fantazije! Prevara! — (*Molk.*) Slišite, gospod Samotež: Najljubše mi je, če odidete. Pričakujem nekoga. Da. Vaše besede bom preudaril. Misliti moram. Ne upam si takoj parirati.
 SAMOTEŽ: Dobro. Grem sam. Po Heleno grem.
 DERMOTA (*skoči k njemu in ga prime za rame*): Človek, delaj hitro; dovolj je spletk. Udari, če hočeš, še nocoj... ne odlašaj!
 SAMOTEŽ (*odhajaje*): Brez skrbi, gospod Dermota! (Odide.)
 (*Dermota obstane sredi sobe. Zunaj se čuje kratek pogovor, nato vstopi Černigoj z zavito sliko.*)
 ČERNIGOJ: Dober večer, gospod ravnatelj. Slika je gotova.
 DERMOTA (*kakor vzdramljen*): Res, res, slika. Hvala vam, gospod umetnik. Izvolite čašo. Pravim vam: neverjetna kapljica! Nalašč za umetnike!
 ČERNIGOJ: Večno žejne ljubitelje — večnosti. (*Pije.*) Izborni! — Naj odvijem sliko?
 DERMOTA (*vzame sliko*): Nikar! Sedite rajši, samo nekaj minut. (*Černigoj sede.*) Povejte mi po pravici: Ali poznate dobro gospoda Samoteža?
 ČERNIGOJ: Sošolec moj je bil in prijatelj.
 DERMOTA: Poznate ga torej. To je glavno. Ali veste, kaj počenja. No, na primer z menoj.
 ČERNIGOJ: Čudak je — ali, misli pošteno.
 DERMOTA: Na videz, vam pravim, gospod Černigoj. On je le na videz, on sploh živi le na videz; kajti, on je že davno v grobu. Da! Smešno, kaj? Mrlič je in vznemirja svet. Zakaj ne spi? Povejte mu to, ker ste mu prijatelj. In pijte, prosim. Vsaka vaša beseda je vredna požirka.
 ČERNIGOJ (*previdno*): Vem, da ste imeli s Samotežem incident. Ta se

bo poravnal. Vse bo zopet mirno. Kar ste pa govorili o njegovem navideznem življenju, nisem razumel.

DERMOTA: Kajpada! Kako sem bedast! Kje pa morete vi to vedeti? Namreč: Nesreča je hotela, da sta se njegova in moja struga strnili — praviilen izraz za to — v vrtincu; tedaj je šlo navzdol, v temo, za življenje. On je ostal na dnu; slišali boste še o tem. On je utonil. In jaz, no, jaz sem splaval na vrh in sem na trdni skali. Greh je, da ne pijete, gospod Černigoj. — Ob pijači se gleda in razume jasneje.

ČERNIGOJ (*ostane*): Iti moram, gospod ravnatelj. Hvala za kapljico. Svetujem vam, da ležete v posteljo. Trudni ste. Misli so vam trudne. Ono s Samotežem, o oni struji in vrtincu — vse to je incident, ki bo jutri poravnal. Lahko noč, gospod ravnatelj.

DERMOTA: Ne verjamete mi torej. — Po kaj ste potem sploh prišli? Povejte, po kaj?

ČERNIGOJ: Portret sem prinesel. — (*Odhajaje*.) Lahko noč, gospod ravnatelj! (*Odide skozi leva vrata*.)

DERMOTA (*se obrne in gleda na sliko*). Vzame jo počasi v roko in jo previdno odloži. *Ko jo odloži, gre in prižge vse luči. Sliko postavi na mizo in jo dolgo gleda. Boža lica in poljubljuje sliko. Nato spregovori tiho*): Če si — govori! — Izdajalske oči. Ti nočeš govoriti? Zakaj? Ti nisi! Nisi! — Ali se bojiš luči? (*Gre in ugasne vse luči*.) Sedaj sva sama. Sama na svetu. Kam gledaš, prikazen? (*Gleda proti odprtemu oknu, kjer sija tema*.) Prazno je tudi tam nad sovodnijo. Voda briše sledove. Glej, dokažem ti! (*Stopa počasi proti oknu. Tam se pokaže bela senca, sprva nerazločno, potem jasneje, Helena, v belem ogrinjalu s široko odprtimi očmi strmi v sobo*.) Kje je? Lažeš. (*Skoči proti oknu in zamahne z roko. Senca se odmakne, strmi pa še vedno vanj. On se opoteče nazaj in zakrije z rokami oči. Nato gre k mizi, kjer vzame nož*.) Ura bo osem, z dokazi na čisto. Takole! (*Zabode sliko. Pogleda k oknu — sence ni več*.) Ah! (*Sede utrujen k mizi in se oddihava*.) Do zadnjega madeža vse, vse naj izgine. (*Bode z nožem divje v sliko, nato poskoči in zopet užge vse luči. Odpira vrata in opije*.) Kje ste? Osem je ura! Polajnar, Samotež, kje so vaši dokazi? Na dan! (*Medtem, ko gre k mizi in pije, stopi skozi odprta vrata na levi Roza Oblat v slabi, zanošeni obleki*.)

ROZA (*obstoji na pragu in gleda preplašena v sobo*): Ne morem več, gospod Klemen, (*stopi nekaj korakov naprej*) pretežko je breme. Bog se usmili!

DERMOTA (*se sunkoma obrne*): Čigav je ta glas? Kaj? Ti? — Proč od mene, greh! Proč! Uničeno je vse za menoj, ni jih več dokazov, edina ti — si še pred menoj.

ROZA: Greha ni več v meni, Klemen: pokoro prinašam...

DERMOTA (*skrivoma vzame nož, pogleda trenutno naokoli, nato stopi z enim korakom proti njej*): V slabem momentu prihajaš...

ROZA (*z grozo v očeh opazi sliko na mizi*): Tale je ona, o Dermota...

DERMOTA (*jo zgrabi*): Kdo je ona?

ROZA: Helena Polajnarjeva! (*Se zgrudi na kolena*.) Nisem mogla takrat, Klemen: glej — bog ti bo odpustil.

DERMOTA (*divje*): Kaj? Ti se puntaš, kuzla nečista? — Ti trdiš, kar jaz zanikujem. Ti hočeš biti dokaz? Govori, da ni, da ni res: (*tiho*;) že nocoj, ravno prej sem jo videl vstati iz vode, iz sovodnji je prišla. Mrtvi ne lažejo.

ROZA: Usmiljenje, gospod, vse priznam.

DERMOTA: K oknu! K oknu pravim! Mrtvim v lice boš izpovedala! (*Jo vleče k oknu.*)

ROZA: Ono noč, ono strašno noč, ko bi imela pahniti, prav s tegale okna, malo Helenico...

DERMOTA (*hrope*): Ti si jo pahnila: Prav s tegale mesta. Ob enih ponoči. Oblačno je bilo...

ROZA: Nisem, nisem, gospod Dermota. Iz ljubezni do — — vas in iz usmiljenja do nje...

DERMOTA: Kaj si storila, pošast, govori?

ROZA: Storila sem, po človeško... Skrivaj sem jo odstranila, daleč... Izginila je. To je vse.

DERMOTA (*naglo*): Ti blazniš, Roza! To je vse izmišljeno. Peče te vest in hoče se oprati. Ne pomaga ti nič. Govori drugače, ti pravim!

ROZA: Prisegam, Klemen!

DERMOTA: Kdo ve še to skrivnost? Povej, kdo ve, kdo ve?

ROZA: Bog in — Polajnar!

DERMOTA: Ah! To je torej — dokaz. Ali (*se ogleda naglo*) — ta mora izginiti. (*Zamahne z roko, Roza se naglo odmakne — tedaj skoči v sobo Polajnar.*)

POLAJNAR: Stoj!

DERMOTA (*zamahne slepo, nato ugleda Polajnarja, zakriči in z enim skokom preskoči okno in izgine v noči.*)

ROZA (*plane k oknu*): Na pomoč! Klemen, Klemen!

POLAJNAR (*pogleda skozi okno in posluša*): Tu je — dokončano. Žena (*prime Rozo, ki hoče skozi okno*), vzdramite se, konec je. (*Roza se obrne in s strahom gleda vanj.*) Nisem prav storil, ker sem čakal zunaj. Bog mi je pričal, da na kaj takega nisem mislil. Pojdiva, žena, in povejva ljudem, kaj se je zgodilo. (*Jo vodi proti vratom na levi.*)

Roza: Oče naš, kateri si v nebesih...

POLAJNAR: Odpusti mu vse, kar je zagrešil.

ROZA: Amen! Amen! (*Odideta.*)

(*Prazna soba, okno in vrata odprta. Zunaj hiše se čujejo vzkliki in naglo govorjenje. Nato vstopita Samotež in Černigoj.*)

ČERNIGOJ: Tu sem ga pustil: od pijače in kdo ve česa je bil kakor iz uma, zato sem tekel pote; o tebi je največ fantaziral. Kje je sedaj?

SAMOTEŽ (*stopi sredi sobe in gleda naokoli*): Razdejanje je v tej sobi.

ČERNIGOJ: Ugibaj, Gregor in — razloži. Mene zapušča preudarek.

SAMOTEŽ (*še vedno sredi sobe*): Zakaj nisem dobil Helene doma? Zakaj me ni čakala? (*Gleda po sobi.*) Ali se ti ne zdi ta soba pripravna za scenerijo začetka konca? Pomniš še mojo včerajšnjo ekspozicijo?

ČERNIGOJ (*ugleda prebodeno sliko*): Tu — glej! (*Obrne sliko.*) Razloži, Gregor!

SAMOTEŽ (*ozame sliko v roke*): Želja po poljubu tehle ust vleče v smrt! Rekel si: Ugibaj! — Včeraj sem uganil! Gorje meni! (*Se sesede v stol.*)

ČERNIGOJ: Počakaj! Pogledam v spalnico. Ne hodi proč. (*Odide o sobo na desni.*)

SAMOTEŽ (*glavo oprto v dlani*): Tako nisem hotel? Ali sem? Ali sem? (*Černigoj se vrne.*) Mogoče danes, dopoldne? — (*Černigoju:*) Kaj je tam?

ČERNIGOJ: Vse prazno. Ali vendar — vsi ti prazni prostori govorijo...

SAMOTEŽ: O čem?

CERNIGOJ: O strahotah! — (*Sede tudi on.*) Počakajmo, morda pride kdo.
SAMOTEŽ: Počakajmo! — Ti si mi včeraj ponujal denar. Se spominjaš?
— Nisem ga vzel. Prepozno je bilo! — Sploh: Ali bi rad zvedel vse? Čas imava. — Solidna služba mi ni prijala in naenkrat sem bil na cesti. Postati sem hotel prost, da lahko brez ozirov govorim svoje besede. Toda jesti je bilo treba. Že takrat mi je bil v mojih načrtih napoti — Dermota. Neizrečno mikavna je bila sledeča zamisel: Naj mi on da sredstev, da ga z njimi udarim! — Tako sem storil in šel k Dermoti po denar. Dal mi je. Zakaj? Ker me je hotel zvezati. — Jaz sem pa v teh vezeh računal: Do časa, ko bo treba dolg povrniti, se ukoreninim ob močnem viru in mu mirno povrnem. Pri-lika se je ponudila, ko je bilo izpraznjeno mesto dramaturga. — Brr, dolgočasni so ti spomini!

CERNIGOJ: Pripoveduj dalje, Gregor!

SAMOTEŽ: Na koncu sem že. Prišel je dan plačila in me našel brez denarja. Trenutno sem omahoval in prišel k tebi — po denar. Ali pri tebi sem se zopet zavedel. Naj gre do konca! On je tudi šel. Intrigiral je pri ministrstvu — moja prošnja ni rešena. Celo preiskava je v teku. Jutri bom zaslišan.

CERNIGOJ: Ti nisi vzel denarja, ker si bil radoveden, kaj bo potem!

SAMOTEŽ: Pravzaprav sem vedel, kaj bo potem! On me je hotel ponižati, potem streti. Ali bi se ti dal? No vidiš. — Ker mu nisem mogel plačati v gotovini, je zahteval plačilo v delu — vsilil mi je pisarniško službo pri sebi. In to je tragično! Zanj in zame! V sovodenj sva šla oba. Ali to je bilo vendar preračunano, razumeš? — Vmes pa je prišla tale. (*Pokaže na sliko.*) Sirota — umetnica; danes ima očeta. — Tudi njo je hotel potopiti, tudi zanjo sem šel v sovodenj. Rešil sem jo! Danes popoldne mi je priznala. Dopoldne, ko je prišlo ono, kar se je imelo dovršiti — je prišlo spoznanje — popoldne se je pridružilo usmiljenje in kes. Še sedaj se ne morem otresti tega neznoznega občutka. (*Pokonci.*) Naj bo! Matija, danes sem premagan, ne morem dalje: Tudi njega rešim iz sovodnji. Kje je? Kje si, Klemen Dermota, da te prosim odpušcanja? —

CERNIGOJ: Ali slišiš? Ljudje prihajajo.

SAMOTEŽ (*gleda sliko*): Zabodel je revež, v najino srečo! — Na delo, Matija! Rešiti ga hočeva, kajne? Glej, povrnil sem se v družbo dobrih in čutečih ljudi, podvreči se hočem vsem vašim zakonom, le pomagajte mi, da delam!

CERNIGOJ (*proti vratom*): So že tu.

(*Vstopita Polajnar in Roza Oblat, za njima Kozma z lučjo v roki.*)

SAMOTEŽ: Povejte mi, ljudje božji, kje je Klemen Dermota!

POLAJNAR: Ravnatelj Dermota je pravkar utonil v sovodnji!

SAMOTEŽ (*pade v stol*): Gorje meni, gorje meni!

CERNIGOJ: Strašno! Kaj se je zgodilo, govorite!

POLAJNAR (*gleda na Samoteža, ki se ne gane*): V zmoti je ta mladi gospod in daleč od krivice! Govoriti hočem.

SAMOTEŽ (*ostane*): Da! Poslušajte! Prvi ljudje, ki imate pravico do moje izpovedi. Pred minutami se je završilo zadnje dejanje drame, ki jo je zamislil Gregor Samotež. Drama ob sovodnji! Dva konca sta bila mogoča. Ko je bilo gotovo, da prvi odpade, se nisem ustrašil pred drugim. To je vsa moja skrivnost! Dermota se mi je umaknil s silo, ker ni mogel popustiti zlepa. To je moj zločin! — Zločin? Kaj? Potegnil sem v sovodenj, v ta

strašni moreči tolmun človeka, ki je utapljal druge. Tega tudi ne veste? — Vi, žena, kaj me gledate? — Ali veste vi drugo resnico?

ROZA: Vem, da ni utapljal. Zato sem prišla.

SAMOTEŽ: Prišli ste prepozno. Zakaj vas ni bog poslal prej, če nosite resnico. Zakaj, povejte!

POLAJNAR: Umirite se gospod. Ni je krivde...

SAMOTEŽ: Ni je krivde v meni, kajne? — Hodil sem svoja pota, zato — storite z menoj, kar hočete. (*Se oddihuje*). Res: Dokazal sem, da morem delati po svojem: kje je tedaj zadoščenje? (*Tiho in strastno*;) Tisto grozno lepo zadoščenje, ki traja četudi le trenutek, ali ta trenutek govori: Njegovemu migljaju so sledili ljudje, tudi v smrt! Kje je ta trenutek? Ni ga, ni ga! (*Še tiše*;) Zato priznavam, da sem zakrivil: priznam, da so vaše postave prave. Storil sem zločin.

ČERNIGOJ: Gregor, bolan si. Odpočij si in poslušaj!

SAMOTEŽ: Dajte mi pokore! — (*Gleda po vseh*.) Vsi ste mi tuji. Ni ga človeka, ki bi mi pomagal do pokore. —

POLAJNAR: Umirite se, gospod. Pustite, da povem...

SAMOTEŽ (*zamišljeno*): Vi ste Helenin oče. — Ali veste, da jo ljubim? Udarite zločinca! Glejte, z zločinom sem jo priboril. Ona je vaša, udarite!

POLAJNAR (*mu položi roko na ramo*): Ona je od danes le vaša. Močne opore potrebuje Helena. Izčrpan sem — ne morem več. Jaz sem dovršil svoje delo. Tudi nisem vreden... (*Molk*.) Gospod Samotež, obljubite mi...

(*Vstopi Helena, vsa zasopla*.)

HELENA: Kje je Gregor? (*Gleda po vseh in opazi Samoteža. Stopi k njemu*.) Tu je, tu je! Hvala bogu, tako sem se bala...

SAMOTEŽ (*pogleda resno*): Tu je tvoj oče, Helena.

HELENA (*stopi počasi k Polajnarju in mu gleda v oči*): Vi ste moj oče?

POLAJNAR: Kakor gotovo je bog v nebesih. Moja hči si.

ČERNIGOJ (*h Kozmi*): Pojdiva, Kozma. To ni čas za naju. Pogledava, če so ga našli. Obveščena je policija... (*Odide s Kozmo*.)

HELENA (*poljubi Polajnarju roko*): Moj ubogi oče! (*Pade na kolena*.) Moj ubogi oče!

POLAJNAR (*jo dvigne*): Vstani, Helena. Nisem vreden... Zapustil sem malo dete...

HELENA (*mu gleda v oči*): Tako dobre in žalostne oči imaš! Ti si moral biti zelo nesrečen... Ali sedaj si srečen in moj, srečen in moj. — (*Se obrne proti Samotežu, ki sedi nepremično*.) Gregor! Gregor! (*Stopi k njemu*.) Vstani in poljubi mojega očeta!

SAMOTEŽ (*gleda v tla*): Ni je moči v meni, da bi ji priznal...

ROZA (*stopi k Heleni*): Ali me poznate, Helenica?

HELENA: Če vas poznam? Ne!

ROZA: Perica sem bila.

HELENA: Perica? (*Jo gleda*.) Perica Roza?

ROZA (*proiči bolj živo*): Pozna me, pozna me!

HELENA: Kako pridete vi sem? Od kje? Kaj se godi? (*Sliši se govorjenje*.)

POLAJNAR: Sedi semle, Helena. — Bodi pripravljena...

(*Vstopi policijski uradnik, gospod inšpektor, Sever, Černigoj in Kozma*.)

INŠPEKTOR (*govori k uradniku*): Sodite, da ga ne bodo našli.

URADNIK: Mogoče čez nekaj dni. Ta voda je vedno taka, da ne izda rada svojih žrtev. (*Se pokloni proti inšpektorju in pogleda po navzočih.*) Če je bil kdo od navzočih priča dogodku, naj se javi, da sestavim poročilo.

HELENA (*k Samotežu*): Gregor, kaj se je zgodilo? (*Samotež molči.*)

ROZA (*stopi naprej*): Jaz in gospod Polajnar...

SAMOTEŽ (*ostane odločno*): Kaj treba tu zapisnikov! Primate me. Vse vam priznam, ali pozneje...

INSPEKTOR: Gospod Samotež, vi ste očitvidec...

POLAJNAR: Dovolite gospoda, pojasnim vam...

HELENA: Povejte mi, kaj se je zgodilo!

URADNIK: Oprostite, da posežem vmes: Imam nujen nalog, zato prosim, da pustite govoriti to ženo.

SAMOTEŽ (*proti Heleni*): Kriv sem smrti Klemena Dermote...

HELENA (*zakriči*): Kaj si storil, Gregor? (*Priskočita Černigoj in Sever, ki govorita tiho o Heleno.*)

SAMOTEŽ: Sedaj je dovršeno. Njej, ki sem jo ljubil, sem priznal... Sedaj je konec. Razpolagajte. (*Gre in sede k mizi nasproti policijskemu uradniku.*)

POLAJNAR: Pred pol ure je skočil skozi to okno gospod Dermota in gotovo je, da je mrtev. (*Sever pride bliže in naglo piše na papir.*) Nesreča pa se je pripetila iz davnih vzrokov.

URADNIK: Govorite, prosim, počasi. (*Si beleži.*)

POLAJNAR (*zbira misli*): Da, počasi. — Tudi bom povedal le na kratko in le glavno. Natanko sedajle ne morem. — (*Vsi so sedli, le Polajnar in Roza stojita sredi sobe.*) Pred dvajsetimi leti sva na temle mestu trgovala skupaj Dermota in jaz. Podjetje je bilo znano. Jaz sem imel denar, on je vodil. Da. Bil je sposoben in pohlepen. Jaz sem veseljačil in nisem skrbel. Slaba vzgoja in razvajenost. — Pojavijo se velike izgube. Dermota molči in dela. Pridejo večje — Dermota mi razloži stanje. Rotim ga, naj ukrene, kar hoče, da le reši podjetje. Pristane in zahteva pogodbo. — Da. Pogodba pa je bila sledeča: Premoženje moje, dohodki na polovico. Če propade podjetje, jamčim Dermoti s celim svojim premoženjem, razen določenega dela, ki pripade mojemu otroku, če bo živel... — Dovolite, da zberem misli.

INSPEKTOR (*proti uradniku*): Stvar ima globoko ozadje.

SEVER: Senzacionalno! (*Piše nervozno.*)

ROZA (*Polajnarju*): Gospod, pozabili ste omeniti...

POLAJNAR: Ničesar nisem pozabil. — Imel sem dobro, mlado ženo, ki mi je umrla na porodu hčerke — edinke. Gospodinjila pa mi je Roza Oblat, tale žena, takrat mlada.

ROZA: Nerazumna...

URADNIK: Ne motite ga...

POLAJNAR: Mrtev je Dermota, ali sledeče moram razodeti. Zavidal mi je bogastvo. — Ženina smrt in nesreča v podjetju sta me gnali v pijačo — potem po svetu. Ta čas je izvedel pokojni svoj načrt. Neizkušeno Rozo je pridobil zase — ne morem podrobno popisovati, dovolite, da bom le kratek, pozneje, kakor hočete — ona je imela nalogo, da otrok izgine. Skozi tole okno, ponoči naj pade...

ROZA: Usmilite se!

POLAJNAR: Ona ni mogla. Ali bala se ga je. Dermoti je sicer priznala, da je storila — dva dni nato pa je izginila z otrokom daleč. Tako je bilo.

Mene je novica našla v tujini. Vrnil sem se zastonj. Otrok mrtev, podjetje propadlo...

URADNIK: Kako je bila otrokova smrt dokazana oblastem?

POLAJNAR: Tiste dni je bila silna povodenj s človeškimi žrtvami...

INŠPEKTOR: Razumljivo.

POLAJNAR: In Dermota je prišel do svojega. Začel je na novo. Poskušal tu in tam in zaradi svoje spretnosti postal navnatelj. — Jaz sem pa blodil osemnajst let. Včasih sem se vrnil, da vidim svojo srečo in nesrečo. Dermota me je odganjal z miloščino. Do letos...

ROZA: Utrujen je, gospodje, dovolite, da povem naprej.

URADNIK: Naj sede. (*Polajnar se nasloni na zid.*) — Govorite.

ROZA: Z otrokom sem odšla daleč in sem postala perica. Več let sem tako služila kruh sebi in otroku. Vest in — ljubezen do Dermote sta se borili v meni, končno nisem mogla drugače, da sem deklico dala v službo — v drug kraj, da me pogled nanjo ne spravi v obup. Deklica je bila živa, zelo nadarjena, ali za grobo delo ni bila. Tako je hitro menjavala službe in prišla slednjič — v to mesto, kjer je postala to, kar je.

URADNIK: Njeno ime?

ROZA: Helena Polajnar. Tamle — ta dama. (*Pokaže Heleno, ki sedi ob Černigoju in gleda nepremično v Samoteža.*)

INŠPEKTOR: Neverjeten slučaj!

ROZA: Kakor bog je resnično vse, kar sem povedala. — Kje sem že ostala? Da. Vest in ljubezen sta me slednjič napotila, da poiščem očeta, da mu vse razodenem in da skupno greva k Dermoti. Priznam svojo krivdo in sojena bom po pravici. Ali ljubezen mi do zadnjega trenutka ni dopuščala, da izdam Dermoto. Prišla sva tedaj včeraj in nocoj se je zgodilo. Pred pol ure. Zakaj je to storil, ne vem; ali ubraniti nisem mogla...

SAMOTEŽ: Jaz vem!

URADNIK: Ste v zvezi z zadevo?

ČERNIGOJ: Gospodje, on si le umišlja.

SAMOTEŽ: Umišljam? — Res: Moja zamisel ni temeljila na realnih stebrih, ali zamisel je bila. Po njej sem tudi delal. Ti veš, Černigoj. Dermota mi je bil napoti; da ga odstranim, sem privolil v vsa sredstva. Res je, da sem mu ponudil spravo, nekaj hipov pred smrtjo. Zakaj? Hip sreče — je zameglil vse drugo. (*Pomolči.*)

HELENA (*stopi predenj*): Če si kriv, Gregor, grem s teboj...

SAMOTEŽ (*ji pogleda v oči*): Ne boj se, Helena: Zakon me ne bo obsodil, ali — jaz potrebujem pokore.

HELENA: Tvoja sem tudi v pokori. (*Obstane ob njem.*)

URADNIK (*oštane*): Za danes dovolj. Sedaj pa...

INŠPEKTOR: Garantiram vam, da bodo jutri dopoldne vsi navzoči oblasti na razpolago.

ČERNIGOJ: Da, tudi jaz bi prosil, da nocoj ne...

URADNIK: Ukrenjeno je potrebno. Lahko noč! (*Se prikloni in odide.*)

INŠPEKTOR (*k Samotežu*): Na svidenje, gospod Samotež. Zagotavljam vam, da bom storil vse...

SAMOTEŽ: Dobri ste in usmiljeni, gospod inšpektor. Hvala vam! Mojega problema ne morete rešiti. Skušal bom sam.

(*Inšpektor se prikloni in odide.*)

HELENA: Kaj bo z menoj, Gregor?

SAMOTEŽ: Očeta imaš, Helena — in dom.

POLAJNAR: Gospod Samotež, čuvajte jo...

ČERNIGOJ: Vzdrami se, Gregor!

HELENA (*pade na kolena pred njim*): Ostani, Gregor!

SAMOTEŽ (*nežno*): Ko se očistim, pridem! Zbogom, Helena! (*Odide. Helena vstane in se opre ob očeta. Drugi stoje molče naokoli.*)

Zastor pade

Opomba: Tu objavljena drama je natisnjena po originalnem Leskovčevem zapisu v zvezku z naslovom »Moj dnevnik«, ki se nahaja v pisateljevi zapuščini. Zapis je avtor označil in datiral s: »Končni osnutek. Konec novembra 1923.« Sedanji prvi natis se razen najnujnejših pravopisnih popravkov verno drži te zadnje Leskovčeve predelave. (Več o avtorju in njegovem delu glej spredaj na str. 141—157.)

B. B.